

פרשת יתרו

(יה א): וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים:
 עי' רמב"ן: ומעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' – הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים וכי הוציא ה' בשמו הגדול¹¹⁸⁵ שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות¹¹⁸⁶.

(יה יב-יג): ויבא יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני האלהים: ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב:

עי' רמב"ן: ואמר עולה וזבחים לאלהים בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה'¹¹⁸⁷ כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה' (לעיל פסוק ח) אבל יתרו הקריב לאלהים וככה לא ימצא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה (ויקרא א ט) וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים (להלן פסוק טו – טז) דברי משה לחמיו ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא (דברים א יז) כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין (בר"ר פ"ג ס"ג).

(יט ה): ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ:
 עי' רמב"ן: ועל דרך האמת – שתשמרו את בריתי לדבקה ב¹¹⁸⁸ כי אם שמוע תשמע

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁸⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹¹⁸⁶ עי' זהר (ח"ב סח ע"א): וישמע יתרו כהן וגו' רבי חייא אמר האי קרא אית לאסתכלא ביה בקדמיתא כתיב את כל אשר עשה אלהים למשה ולביתו כתיב כי הוציא יהוה אלא רזא דא את כל אשר עשה אלהים דא שמא דאגין על משה ועל ישראל ולא אתעדי מנייהו בגלותא ולבתר שמא עלאה אפיק לון ממצרים דהא שמא קדישא דאפיק לון ברזא דיובלא הוה.
 תרגום: וישמע יתרו כהן וגו' רבי חייא אמר פסוק זה יש להתבונן בו בתחלה כתוב את כל אשר עשה אלהים למשה ואחר כך כתוב כי הוציא ה' אלא סוד זה את כל אשר עשה אלהים זה השם שהגן על משה ועל ישראל ולא עזב אותם בגלות ואחר כך השם העליון הוציא אותם ממצרים שהרי השם הקדוש שהוציא אותם היה בסוד היובל.

¹¹⁸⁷ עי' הערה הקודמת.

¹¹⁸⁸ עי' זהר (ח"ב מ ע"א): אמר רבי שמעון מצת כתיב כמה דאת אמר (יחזקאל א א) מראת אלהים ולמה אתקרי מצת דינא קדישא דינא דאתאחדא בשמא קדישא דינא דלא הוה תקיפא כל ההוא זמנא בגווייהו דישאל דהא קיימא סיהרא בפגימותא ועל דקיימא סיהרא בפגימותא (דברים טז ג) לחם עני כתיב.

מאי טעמא קיימא בפגימותא בגין דלא אתפרעו ולא אתגליא האי את קדישא גזירין הוה ולא אתפרעו אימתי אתפרעו בשעתא דכתיב (שמות טו כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואף על גב דאוקימנא האי קרא במלה אחרא כלא הוה ויאות.

ואי תימא דבימי יהושע אתפרעו לאו הכי אלא אינון דכתיב (יהושע ה ה) וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו' בתר דאתפרעו אמר קודשא בריך הוא בקדמיתא אכלתון מצות דקיימא סיהרא בפגימותא ואקרי לחם עני מכאן ולהלאה האי לחם מאתר אחרא להוי מאי הוא דכתיב (שמות טז ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא מן סיהרא כהווא זמנא אלא מן השמים ממש כמה דכתיב (בראשית כז כח) ויתן לך האלהים מטל השמים.

וישראל קדישין נטרין אינון יומין דעאלו תחות גדפוי דשכינתא ונטרין ההוא נהמא דאתיא מסטרהא ועל דא כתיב (שמות כג טו) את חג המצות תשמר וגו' וכתיב ושמרתם את המצות מהו ושמרתם את המצות כמה דאת אמר (שם יט ה) ושמרתם את בריתי וכלא בחד דרגא סלקא ואתאחד

תרגום: אמר רבי שמעון מצת כתוב כמו שנאמר מראת אלהים ולמה נקראו מצת דין קדוש דין שנאחז בשם הקדוש דין שלא היה קשה כל אותו זמן בתוך ישראל שהרי הלבנה עומדת בפגימתה ועל שעומדת הלבנה בפגימתה כתוב לחם עני.

למה עומדת בפגימתה משום שלא נפרעו ולא התגלה אות הקדוש הזה מהולים היו ולא נפרעו מתי נפרעו בשעה שכתוב שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואף על גב שבארנו פסוק זה בדבר אחר הכל

בקול¹¹⁸⁹ ועשית כל אשר אדבר¹¹⁹⁰ (לקמן כג כב).
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי לי כל הארץ כבר רמותי ענין הארץ הנקראת כל בפסוק
 בראשית¹¹⁹¹.

(יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:
 עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה ממלכת כהנים¹¹⁹² ממלכת משרתים שתעבדוני בעולם הזה וגוי
 קדוש לעולם הבא כי מלת גוי סמוכה כלומר גוי של קדוש הוא האל הקדוש הנקדש בצדקה
 וכמוהו (ישעיה כו) ויבא גוי צדיק גוי של צדיק והנה הם מובטחים בעולם הזה ובעולם הבא.

(יט יג): לא תגע בו יד פי סקול יסקל או ירה יירה אם בהמה אם איש לא יהיה במשך
 היבל המה יעלו בהר:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה במשך היובל קול השופר הזה הוא פחד יצחק שהשיגוהו בהר
 סיני ולא השיגו בו דבור זולתי קול¹¹⁹³ וזהו ויחרד כל העם כלשון (בראשית כז לג) ויחרד
 יצחק וכבר הזכרתי זה בפסוק (שם כב יג) והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו¹¹⁹⁴.

(יט כ): ויחרד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה:

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

היה וראוי.

ואם תאמר שנפרעו בימי יהושע לא כך אלא אותם שכתוב וכל העם הילודים במדבר בדרך וגו'
 אחר שנפרעו אמר הקדוש ברוך הוא בהתחלה אכלתם מצות כשעמדה הלבנה בפגימתה ונקרא לחם
 עני מכאן והלאה לחם זה יהיה ממקום אחר מה הוא שכתוב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים לא
 מהלבנה כמו אותו זמן אלא מן השמים ממש כמו שכתוב ויתן לך האלהים מטל השמים.
 וישראל הקדושים שומרים אותם ימים שנכנסו תחת כנפי השכינה ושומרים אותו לחם שבא מצדה
 ועל זה כתוב את חג המצות תשמר וגו' וכתוב ושמרתם את המצות מה זה ושמרתם את המצות כמו
 שנאמר ושמרתם את בריתי והכל בדרגה אחת עולה ונאחז.
 עי' ר' בחיי דברים יז ג.

¹¹⁸⁹ לשון הפסוק בקולו.

¹¹⁹⁰ עי' זהר (ח"ב קכה ע"א): אימתי אתיב משה בזמנא דאמר (שמות לג ב) ושלחתי לפניך מלאך
 וכתוב כי ילך מלאכי לפניך סתם ולא פריש מלה ועל דא כתיב הכא כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית
 כל אשר אדבר אשר אדבר דיקא וכתוב ואיבתי את אויביך וצרת את צורריך וכלא ביה תליא.
 תרגום: מתי השיב משה בזמן שאמר ושלחתי לפניך מלאך וכתוב כי ילך מלאכי לפניך סתם ולא
 פרש את הדבר ועל כן כתוב כאן כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר אשר אדבר דווקא
 וכתוב ואיבתי את אויביך וצרת את צורריך והכל תלוי בו.

¹¹⁹¹ עי"ש הערה 7.

¹¹⁹² עי' זהר (ח"ג דף לד ע"ב): תנן כתיב (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש מאן
 ממלכת כהנים כמה דאת אמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו דכד אתברכא כנסת ישראל על ידא
 דכהני כדין אתקרי על שמיהון הדא הוא דכתיב ממלכת כהנים
 רבי שמעון אמר תא חזי מלכות כהנים לא אקרי אלא ממלכת דאמלכו לה כהני ועבדו לה גבירתא
 על כלא אבל מלכות כהנים לא אקרי דהא מן השמים אקרי מלכות מלכות שמים ודאי והכא ממלכת
 כמה דאת אמר דכהני אמלכו לה ומחבראן לה במלכא וכדין היא ממלכת על כל גנזי מלכא ממלכת
 על כל זייני מלכא ממלכת בעלאי ותתאי ממלכת על כל עלמא.

תרגום: שנינו כתוב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, מי זו ממלכת כהנים, כמו
 שנאמר זאת משחת אהרן ומשחת בניו, שכאשר מתברכת כנסת ישראל על יד הכהנים, אז נקראת
 על שמם, זהו שכתוב ממלכת כהנים.

רבי שמעון אמר בא וראה, מלכות כהנים לא נקראת אלא ממלכת, שהמליכו אותה הכהנים, ועשו
 אותה מלכה על הכל. אבל מלכות כהנים לא נקראת, שהרי מן השמים נקראת מלכות, מלכות שמים
 ודאי. וכאן ממלכת, כמו שנאמר שכהנים המליכו אותה ומחברים אותה עם המלך, ואז היא ממלכת
 על כל גנזי המלך, ממלכת על כל כלי זייני המלך, ממלכת בעליונים ובתחתונים ממלכת על כל העולם.

¹¹⁹³ עי' לקמן הערה 1205.

¹¹⁹⁴ עי"ש דברינו.

ע"י רמב"ן: וירד ה' על הר סיני אם תשכיל בפרשה תבין כי שמו הגדול¹¹⁹⁵ ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד והעליה והיציאה לקראת מקום הכבוד¹¹⁹⁶ כמו שפירשתי והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש¹¹⁹⁷ והוא שנאמר (להלן כ א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה כמו שאמרו רבותינו (מכילתא ד) אין אלהים אלא דיין ואמרו (מכות כד ע"א) מפי הגבורה שמענום ובמשנה תורה (דברים ה יט) כתוב את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בעבור שפי' מתוך האש וזה מעם פנים בפנים¹¹⁹⁸ (שם ה ד) ולכך נאמר אנכי ה' אלהיך¹¹⁹⁹ ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש אבל אמר קול אלהים¹²⁰⁰ שאמרו מה שהשיגו ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו (דברים ה כד) וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (שם ד לג) כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז פט).

ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות (ע"י שמו"ר פכ"ח סי' ו) כי בשבעה קולות נתנה התורה¹²⁰¹ והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה' בני אלים (תהלים כט) והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קלת וברקים חסר¹²⁰² וימנה אחד וכן וכל העם רואים את

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹¹⁹⁵ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 391. ולעיל הערה 1186.

¹¹⁹⁶ ע"י לקמן פרשת משפטים הערה 1377.

¹¹⁹⁷ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

¹¹⁹⁸ ע"י ז"ח (מד ע"ב): לא תגנוב לא תענה לא תחמוד דא הוא סימא דעשר אמירן דאורייתא לקבל עתיקא דעתיקין ראשיתא דכלא לאחדא סופא ברישא ולמהוי כלא חד והאי דלא שארי בהו בקדמיתא לאולפא רזא עילאה עד אן אתר אתיהיב רשותא למשה לאסתכלא ומאן אתר קביל אורייתא דהוא מזעיר אנפין.

ובג"כ אמר שבע אמירן לקבל שבע דרגין עילאין דרמיזין בקרא דלך ה' הגדולה וכו' ועד ההוא אתר אסתכל משה הה"ד פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים דא ברא קדישא בפנים דא ברתא. תרגום: לא תגנוב לא תענה לא תחמד זהו סימם של עשר האמירות של התורה כנגד עתיק העתיקים הראשית של הכל לאחז הסוף בראש ושיהיה הכל אחד וזה שאין מתחיל בהם בראשונה ללמד סוד עליון עד לאיזה מקום נתנה רשות למשה להתבונן ומאיזה מקום קבל תורה שהיא מזעיר אנפין. ומשום כך אמר שבע אמירות כנגד שבע דרגות עליונות שרמוזות בכתוב של לך ה' הגדלה וגו' ועד אותו המקום התבונן משה זהו נאמר (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים זה הבן הקדוש בפנים זו הבת.

¹¹⁹⁹ גם שם הו"ה וגם שם אלקים. ע"י ז"ח שזה שם שלם.

¹²⁰⁰ ע"י זהר (ח"ב דף כה ע"ב): תא חזי כל זמנא דדבור הוה בגלותא קלא אסתלק מניה ומלה הוה אטיס בלא קול כד אתא משה אתא קול ומשה הוה קול בלא מלה בגין דהוה בגלותא וכל זמנא דדבור הוה בגלותא משה אזיל קלא בלא דבור והכי אזיל עד דקריבו לטורא דסיני ואתיהיבת אורייתא ובהווא זמנא אתחבר קלא בדבור וכדין מלה מליל הדא הוא דכתיב (שמות כ א) וידבר אלהים את כל הדברים האלה וכדין משה אשתכח שלים במלה כדקא יאות קול ודבור כחדא בשלימו. תרגום: בא וראה כל זמן שהדיבור היה בגלות הקול הסתלק ממנו והדיבור היה אטום בלי קול כשבא משה בא הקול ומשה היה קול בלי דיבור משום שהיה בגלות וכל זמן שהדיבור היה בגלות משה הלך בקול בלי דיבור וכך הלך עד שקרבו להר סיני ונתנה תורה ובאותו זמן התחבר קול בדיבור ואז הדיבור דיבר זהו שכתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה ואז משה נמצא שלם בדבר כראוי קול ודבור שאחד בשלמות.

¹²⁰¹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁰² ע"י זהר (ח"ב פא ע"א): ויהי קלת וברקים אמר רבי אבא קלת כתיב חסר תרין קלין דאהדרו לחד דא נפקא מן דא רוחא ממיא ומיא מרוחא תרין דאינון חד וחד דאיהו תרי אמר רבי יוסי קלת חד ואיהו קלא רברבא תקיפא דלא פסקת לעלמין ההוא דכתיב ביה (דברים ה יט) קול גדול ולא יסף דהא שאר קלין אתפסקן דתניא בארבעה תקופין בשתא קלא אתפסקת וכדין דינין מתערין בעלמא והאי קלא דכליל שאר קלין ביה לא אתפסק לעלמין ולא אתעבר מקיומא שלים ותוקפא דיליה תאנא האי קלא דקלין קלא דכליל כל שאר קלין תרגום: ויהי קולות וברקים אמר רבי אבא כתוב קלת חסר שני קולות שחזרו להיות אחד זה יוצא

הקולות יחסר ממנו הרבים והנה הם ששה וכבר נאמר בפירושו וידבר אלהים וכן במשנה תורה (דברים ד) הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות (דף ו ע"ב) אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות שהם יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכוונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו¹²⁰³ כמו שאמר קול גדול ולא יסף¹²⁰⁴ (דברים ה יט) ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול¹²⁰⁵ (שם ד יב) ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולות בחסרון וי"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר (תהלים סב יב) אחת דבר אלהים שתים זו שמענו¹²⁰⁶ על דרך האמת והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

מזה רוח ממים ומים מרוח שנים שהם אחד ואחד שהוא שנים. אמר רבי יוסי קלת אחד והוא קול גדול חזק שאינו פוסק לעולמים הוא שכתוב בו קול גדול ולא יסף שהרי שאר הקולות פוסקים ששינו בארבע תקופות בשנה הקול נפסק ואז הדינים מתעוררים בעולם וקול זה שכולל בו את שאר הקולות לא נפסק לעולמים ולא עובר מקיום שלם והחזק שלו שינו קול זה קול של הקולות קול שכולל את כל שאר הקולות.

עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): ד"א ותמונת דא קול פנימאה דלא הוה מתחזי כלל זולתי קול דא קול אחרא דקאמרן ותמונת אמאי אקרי הכי בגין דכל תקונא דגופא מיניה נפקא ואי תימא אחרא אקרי הכי נמי אין דהאי אחרא תקונא דלתתא מיניה נפקא ובג"כ ה' עלאה ה' תתא ה' עלאה קול גדול ולא יסף דלא פסקי מבויעי לעלמין וכל אינון קולות תמן אשתכחו כד אתייהבת אורייתא לישראל וכלא נפקא מההוא קול פנימאה דכלא בגין דביה תליא מלתא האי דאקרי משנה תורה משה מפי עצמו אמרן.

תרגום: דבר אחר "ותמונת" זה קול פנימי שלא היה נראה כלל, "זולתי קול" זה קול אחר שאמרנו. "ותמונה", למה נקרא כך, משום שכל תקון הגוף יוצא ממנה. ואם תאמר אחר נקרא גם כך, כן, שזה האחר התקון שלמטה יוצא ממנו, ומשום זה ה' עליונה ה' תחתונה, ה' עליונה "קול גדול ולא יסף", שלא פוסקים המבויעים לעולמים, וכל אותם קולות נמצאים שם כשנתנה תורה לישראל, והכל יוצא מאותו קול פנימי של הכל, משום שבו תלוי הדבר. זה שנקרא משנה תורה, משה מפי עצמו אמר אותם.

¹²⁰³ עי' זהר (ח"ג דף לח ע"ב): אמר רבי שמעון הא דתנינן דכתיב (שמות יט יט) קול השופר שפיר הוא ודא הוא יעקב דאסתלק במחשבה דאבהן ונפקו כחדא מגו שופר דהא שופר אפיק מייא ואשא ורוחא כחדא ואתעביד מנייהו קלא כך אימא עלאה אפיק לאבהן בקל חד ומגו מחשבה אסתלקו כחדא בחד קול וההוא קול אקרי קול השופר ודא יעקב דכליל לאבהן כחדא ואקרי קול ותרי קלי נינהו דהא מגו קלא נפיק קלא אבל קול חד דאקרי קול השופר ומהכא נפקו שאר קולות מגו ההוא שופר בזווגא דמחשבה ושבעה קולות נינהו דנפקין בזווגא דמחשבה בשופר ודא שופר דאשקי לון ורוי לון לאבהן בקדמיתא ולבתר לבנין והא אוקמוה מלה

תרגום: אמר רבי שמעון, זה ששינו שכתוב קול השופר יפה הוא, וזהו יעקב שעלה במחשבה של האבות, ויצאו כאחד מתוך שופר. שהרי שופר מוציא מים ואש ורוח כאחד, ונעשה מהם קול. כך האם העליונה מוציאה את האבות בקול אחד, ומתוך מחשבה התעלו כאחד בקול אחד, ואותו קול נקרא קול השופר. וזה יעקב שכולל את האבות כאחד, ונקרא קול. ושני קולות הם, שהרי מתוך קול יוצא קול, אבל קול אחד שנקרא קול השופר, ומכאן יצאו שאר הקולות, מתוך אותו השופר בזווג של המחשבה. ושבעה קולות הם שיוצאים בזווג של המחשבה עם השופר, והשופר הזה שמסקה אותם ומרוה את האבות בתחילה, ואחר כך את הבנים, והרי בארו את הדבר.

¹²⁰⁴ עי' לעיל הערה 1202.

¹²⁰⁵ עי' תיקו"ז (פב ע"ב) [לפי גרסת הגר"א]: תלת ספירן עלאין קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול אבל בת קול עלה אתמר וכל העם רואים את הקולות תרגום: שלש הספירות העליונות "קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול". אבל על בת קול נאמר "וכל העם רואים את הקולות".

ועי"ש לפי גרסת הקיים: קול דברים אתם שומעים (דברים ד יב) דא קלא עלאה כלילא מתלת קלין עלאין דאינון תלת ספירן עלאין ועל אימא עלאה אתמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול אבל בת קול עלה אתמר וכל העם רואים את הקולות תרגום: "קול דברים אתם שומעים", זה הקול העליון הכלול משלשה קולות עליונים, שהם שלש הספירות העליונות. ועל האם העליונה נאמר "ותמונה אינכם רואים זולתי קול". אבל על בת קול נאמר "וכל העם רואים את הקולות".

¹²⁰⁶ לשון הפסוק: שמעתי.

עי' תיקו"ז (עא ע"ב): ותרין בתין אית בלבא חד אפיק הבל וחד אפיק הבל ואינון ה' עלאה ה' תתאה בתרי בתי לבא דאינון לקבל בית ראשון ושני ו' קול דנפיק מתרוייהו ' דבור דשריא בפומא ועליה אתמר (תהלים לג ו) בדבר ה' שמים נעשו ואיהו דבור חד דכליל עשר אמין ורזא דמלה אחת דבר

דבר בדבר.

ע"י ר' בחיי: לשון ירידה בהקב"ה בכל מקום הוא ענין הראותו וגלויו בהשגת השכל¹²⁰⁷ והוא כלשון (בראשית יח) וירא אליו ה' האמור באברהם וכן תרגם ואתגלי כתרנום וירא אבל אהו הכתוב לשון ירידה כי גלוי שכינה אל התחתונים ירידה היא אצל מעלות הגבוה ובאור וירד ה' בכאן שנראה השם המיוחד¹²⁰⁸ לעיני כל העם כי כן הזכיר למעלה כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם כי מתוך שראו הכבוד כאש אוכלת בראש ההר¹²⁰⁹ ידעו והבינו כי שם השם המיוחד ואל הכוונה הזאת נאמר וירד ה' לא שראו השם המיוחד שהרי כתיב (שמות לג) כי לא יראני האדם והי¹²¹⁰ וכן הענין באברהם שנאמר וירא אליו ה' יגיד כי השם המיוחד נראה לאברהם וכבר ידוע כי האבות לא השיגו השם המיוחד ולא נראה להם רק באל שדי¹²¹¹ שהוא השער לה¹²¹² ולכך הוצרך לומר והוא יושב פתח האהל (בראשית יח א¹²¹³) שהוא באור לוירא אליו למדך הכתוב כי הראותו לאברהם מתוך פתח האהל היה כדי שלא תבין שנראה לו השם המיוחד ממש וכן בכאן בוירד ה' שוה בשוה כי

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

אלה"ם שתיים זו שמעתי לאחזאה בה דעשר דברן בדבור חד אתאמר שתיים זו אלין אנכי ולא יהיה לך ואיהו אחד חד בינייהו ודא איהו דאמרן דבתרוייהו תליין פקודין דעשה ולא תעשה וקודשא בריך הוא מתרוייהו מליל למיהב יקרא לאורייתא דהא איהו בדבורא חד אמר כלא ולמה אמר שתיים זו שמעתי ז'ו אח"ד הו בחושבן דתרי תורות הוו וקודשא בריך הוא חד בינייהו ושמיה חד ומתרין דבורין נפק קלא ואתפלג לשבעין קלין לקבל שבעין אנפין וקטיל בהון שבעין אומין על דלא קבילו אורייתא ובתרין דבורין קטיל לתרין אומין דאינון עשו וישמעאל דלא בעו לקבלא אורייתא תרגום: ושני בתים יש בלב, אחד מוציא הבל, ואחד מוציא הבל. והם ה' עליונה וה' תחתונה. בשני בתי הלב, שהם כנגד בית ראשון ושני, ו' הקול שיוצא משניהם, ו' הדבור ששורה בפה, ועליו נאמר "בדבר יה"ה שמים נעשו". והוא דיבור אחד שכולל עשר אמירות. וסוד הדבר "אחת דבר אלה"ם שתיים זו שמעתי", להראות בה שעשרת הדברות, נאמרו בדבור אחד. "שתיים זו", אלו, אנכי ולא יהיה לך. והוא אחד, אחד ביניהם, וזהו שאמרנו, שבשניהם תלויות מצוות עשה ולא תעשה. והקדוש ברוך הוא, משניהם דיבר, לתת כבוד לתורה, שהרי הוא בדבור אחד אמר הכל. ולמה אמר שתיים זו שמעתי, ז'ו בגימ' אח"ד, ששתי תורות היו, והקדוש ברוך הוא אחד ביניהם, ושמו אחד, ומשני דבורים יצא הקול ונחלק לשבעים קולות כנגד שבעים פנים, והרג בהם שבעים אומות, על שלא קבלו את התורה. ובשני דבורים הרג שתי אומות, שהן עשו וישמעאל שלא רצו לקבל את התורה.¹²⁰⁷ ע"י זהר (ח"א קה ע"ב): אשכחן ראייה לטב ואשכחן ראייה לביש ראייה לטב דכתיב (שמות ב כה) וירא אלה"ם את בני ישראל וידע ראייה לביש דכתיב ארדה נא ואראה [נ"א אשכחן ירידה לטב ואשכחן ירידה לביש לטב דכתיב (שם יט כ) וירד ה' על הר סיני (במדבר יא יז) וירדתי ודברתי עמך שם] (בגין) לאשגחא עלייהו בדינא ועל דא אמר קב"ה המכסה אני מאברהם (בראשית יח יז). תרגום: מצאנו ראייה לטוב ומצאנו ראייה לרע. ראייה לטוב, שכתוב "וירא אלהים את בני ישראל וידע". ראייה לרע שכתוב "ארדה נא ואראה". (מצאנו ירידה לטוב ומצאנו ירידה לרע. לטוב, שכתוב "וירד ה' על הר סיני", "וירדתי ודברתי עמך שם". ירידה לרע, "ארדה נא", בשביל) להשגיח עליהם בדין, ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא "המכסה אני מאברהם".¹²⁰⁸

ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

¹²⁰⁹ ע"י לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.
¹²¹⁰ ע"י תיקו"ז (קנו ע"ב): כל שרטוטין וציריין ועובדין אינון אתחזיין בשכינתא תתאה דאיהי דמות אדם ועלה אתמר (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה כלא אתחזי בה לתתאה ולית בר נש יכיל למנדע ולאסתכלא בשרטוטין וציריין וגוונין דלעילא אלא בה ובגינה אתמר (שמות לג כג) וראית את אחורי אבל לעילא מינה ופני לא יראו דלית בריה דיכילא לאסתכלא תמן בתקיפו דצחצוחים ונהורא דגוונין ועלייהו אתמר כי לא יראני האדם וחי וכי באנפוי דמשה לא הוו יכלין לאסתכלא כל שכן בעמודא דאמצעייתא דאיהו כליל כל שרטוטין וציריין וגוונין וביה נהרין כלהו ואיהו כליל בכלהו. תרגום: כל השרטוטים וצירורים ומעשים, הם נראים בשכינה תחתונה, שהיא דמות אדם ועליה נאמר (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה הכל נראה בה למטה, ואין אדם יכול לדעת ולהסתכל בשרטוטים וצירורים וצבעים שלמעלה אלא בה, ובגללה נאמר (שמות לג כג) וראית את אחורי אבל למעלה ממנה, ופני לא יראו שאין בריה שיכול להסתכל שם בחוזק הצחצחות ואור של צבעים, ועליהם נאמר כי לא יראני האדם וחי וכי בפני משה לא היו יכולים להסתכל, כל שכן בעמוד האמצעי, שהוא כולל כל השרטוטים וצירורים וצבעים, ובו מאירים כולם והוא כלול בכולם.

וע"י לקמן פרשת כי תשא הערה 1553.

¹²¹¹ ע"י לעיל פרשת לך לך הערה 423.

¹²¹² ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 247, ולקמן פרשת ראה הערה 2235.

¹²¹³ ע"י דבריו שם.

גלוי השם המיוחד לעיני כל העם מתוך מראה הכבוד שהיו רואים כאש אוכלת היה.

(יט כב) וְגַם הַכְּהֹנִים הַנְּגִישִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶּן יִפְרֹץ בָּהֶם ה':
 עי' רמב"ן: וגם הכהנים הנגשים אל ה' שהם מגישים לשם הנכבד¹²¹⁴ קרבנות ונגשים
 בהם אליו¹²¹⁵.

(כ א): וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאַמֵּר:
 עי' ר' בחיי: יש לפרש לאמר על הנסתר כי כל דברי הש"י בהם נגלה ונסתר ויבא הדבור
 על הנגלה והאמירה על הנסתר וזה כמעט וידבר ה' אל משה לאמר¹²¹⁶ ברוב מקומות
 שבתורה כי הגיד למשה הנגלה והנסתר וכבר הזכרתי זה בפרשת (שמות יג) קדש לי ולכן
 הגיד לישראל בכאן, כי נביאים היו כלם, וזהו שכתוב (תהלים סב יב) אחת דבר אלהים
 שתים זו שמעתי¹²¹⁷.

עיי"ש: וע"ד הקבלה וידבר אלהים זה פירושו וידבר ה' אבל הזכיר אלהים כלפי השגתן
 של ישראל והוא דבר הנביא ע"ה (חבקוק ג) נתן תהום קולו¹²¹⁸ ועליו הזכיר למעלה ומשה
 עלה אל האלהים ומטעם זה אמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו אותם ועל כן תרגם
 אונקלוס בחכמתו הנפלאה בכל שם אלהים שבפרשה הזאת יקרא דה' או מימרא דה' לא
 לסתום רק לפרש כי אלהים הוא הכבוד עם השם המיוחד הוא מדבר בו¹²¹⁹ ובכל מקום
 שתזכיר בו הפרשה השם המיוחד לא יכנה אותו ולא יתרגם יקרא או מימרא כלל כמנהגו
 בשאר מקומות התורה אבל תרגם וירד ה' על הר סיני ואתגלי ה' כי ביום השלישי ירד ה'
 יתגלי ה' יבואר מזה כי השם המיוחד נגלה על סיני בכבודו והוא מדבר עם משה וכבוד הזה
 הוא אל שדי¹²²⁰ שהשם המיוחד נראה לאבות בו אבל לא נודע להם השם המיוחד בנבואה
 והוא הנקרא אספקלריא שאינה מאירה¹²²¹ שבו נסתכלו כל הנביאים כלם.

ויש לך להתבונן מעתה כי מאחר שהשם המיוחד הוא המדבר היה ראוי הכתוב לומר
 וידבר ה' את כל הדברים האלה כענין שכתוב (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל
 קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף ועוד כתיב (שם ד) וידבר ה' אליכם
 מתוך האש אבל מפני שהזכיר למעלה אשר ירד עליו ה' באש ובאר כי שמו הגדול¹²²² הוא
 השם המיוחד¹²²³ והוא מדת התפארת שוכן באש לכך הוצרך להזכיר וידבר אלהים כי
 וידבר אלהים הוא באור למתוך האש כי ישראל מתוך האש שמעו הקול וכן הכתוב אומר
 (שם ה) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ועל כן
 כשהזכיר וידבר ה' אליכם הזכיר מיד מתוך האש וכן את כל הדברים האלה דבר ה' הזכיר
 מיד מתוך האש כי לשון העברי הולך אחר השגת ישראל ולכך הזכיר וידבר אלהים ותרגום
 אונקלוס הלך אחר השגת משה ולכך תרגם וידבר אלהים ומליל ה' ולא תרגם ומליל יקרא
 דה' או אתמלל מן קדם ה' כמו שתרגם בהשגת ישראל בפסוק ואל ידבר עמנו אלהים ואל
 יתמלל עמנא מן קדם ה' כי השגת משה לפני מהשגת ישראל וזהו שכתוב (ישעיה כו ד) כי

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

- 1214 עי' לעיל פרשת לך הערה 405.
- 1215 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.
- 1216 עי' לעיל פרשת בא הערה 992.
- 1217 עי' לעיל הערה 1206.
- 1218 עי' לעיל פרשת ויחי הערה 804.
- 1219 עי' לעיל הערה 1200. ועי' לקמן פרשת ואתחנן הערה 2150.
- 1220 עי' לעיל פרשת לך הערה 423.
- 1221 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 21.
- 1222 עי' לעיל פרשת נח הערה 391.
- 1223 עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

ביה ה' 1224 יבאר כי השם המיוחד שהוא צור עולמים ביה ובו ידבר ואומר אנכי ה' אלהיך והוא בקרבו שנאמר (לקמן כג כא) כי שמי בקרבו¹²²⁵ וזהו סוד הכתוב (לעיל ח יח) אני ה' בקרב הארץ על דרך הקבלה.

ואמר אשר הוצאתיך כי ההוצאה בשם המיוחד היתה וזהו שכתוב (לעיל יג טז) כי בחזק יד הוציאנו ה'¹²²⁶ וכתוב עוד (לעיל יח א) כי הוציא ה'.

(כ ב) אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
עי' רמב"ן: אנכי ה' אלהיך הדבור הזה מצות עשה¹²²⁷ אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה' והוא אלהים להם כלומר הווה קדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²²⁴ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1084.

¹²²⁵ עי' לעיל פרשת חיי שרה הערה 562.

¹²²⁶ עי' שם בדברי רבינו.

¹²²⁷ עי' זהר (ח"ב דף כה ע"ב): כד יהב קודשא בריך הוא אורייתא לישראל על טורא דסיני מלה קדמאה איהו אנכי אנכי סלקא לרזין (עלאין) סגיאין והכא איהו רזא דפקודא קדמאה למנדע ליה בכללא בגין דכתיב אנכי הא קא רמיז דאית אלהא שליטא עלאה דאיהו על עלמא כמה דאת אמר (דברים ד כד) כי יהו"ה אלהיך אש אוכלה הוא פקודא קדמאה בכלל בפרט בגין דכתיב יהו"ה אלהיך דא פרט ודא כלל ופרט פקודא קדמאה דאצטריך למנדע ברישא ובסופא כמה דאוקימנא.

תרגום: כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל על הר סיני דיבר ראשון הוא אנכי אנכי עולה לסודות (עליונים) רבים וכאן הוא סוד של מצוה ראשונה להכיר אותו בכלל משום שכתוב אנכי הרי רומז שיש אלוה שליט עליון שהוא על העולם כמו שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא מצוה ראשונה בכלל בפרט משום שכתוב ה' אלהיך זה פרט וזה כלל ופרט מצוה ראשונה שצריך לדעת בראש ובסוף כפי שבארנו.

ועי' זהר (ח"ג דף רנו ע"ב): אתקריאת פקודא קדמאה אנכי מסטרא דכתר דאיהו א"ן מאלהינו אנכי ביה כ' כתר וביה אין וכתר אתקרי מסטרא דאימא עלאה דאדכר לגבה חמשיין זמנין יציאת מצרים באורייתא ואיהי ב"ת מן בראשית דכלילא עשר אמירין מסטרא דחכמה בת י' בחכמה יסד ארץ באבא יסד ברתא ואיהו נתיב לא ידעו עיט דכליל ל"ב נתיבות דאינון ל"ב אלהים מסטרא דאימא עלאה דאתקרי כבוד וכד אתכלילן בברתא אתקרי ל"ב ובגין דא כבוד לעילא ל"ב לתתא.

תרגום: נקראת מצוה ראשונה "אנכי", מצד הכתר, שהוא א"ן מאלהינו. "אנכי" בו כ', כתר, ובו אין, וכתר נקרא מצד האמא העליונה, שהזכיר אצלה חמשים פעמים יציאת מצרים בתורה, והיא ב"ת מבראשית, שכוללת עשר אמירות מצד החכמה, בת י' "בחכמה יסד ארץ", באבא יסד הבת, והוא "נתיב לא ידעו עיט", שכולל ל"ב נתיבות, שהם ל"ב אלהים מצד האמא העליונה שנקראת כבוד, וכאשר נכללים בבת נקראת ל"ב, ומפני זה כבוד למעלה, ל"ב למטה.

עי' זהר (ח"ב דף צא ע"א): אנכי רזא דתריין כרסוון אני (י') [כ'] דכורסייא אחרא (אני כורסייא חדא כ' כורסייא אחרא עלאה)

אנכי דקא אתדכי מקדשא ונוכראה לא אתקרב בהדיה ומקדשא נהיר בלחודוי דקא אתבטל בההיא שעתא יצר הרע מעלמא וקודשא בריך הוא אסתלק ביקריה בלחודוי וכדין אתמר אנכי יהו"ה אלהיך רזא שלים בשמא קדישא א' ליחדא רזא דשמא קדישא בדרגוי למהוי חד בגין דרזא דיליה איהו ו' נ' רזא למדחל מקודשא בריך הוא ולמנדע דאית דין ואית דין ואית אגר טב לצדיקייא ופורענות לרשיעייא בגין דרזא דיליה ה' תתאה.

תרגום: אנכי סוד של שני כסאות אני ה' של כסא אחר (אני כסא אחד כ' כסא אחר עליון).
אנכי שכשנטהר המקדש ונכרי לא יקרב אליו והמקדש מאיר לבדו שהרי התבטל באותה שעה יצר הרע מן העולם והקדוש ברוך הוא התעלה בכבודו לבדו ואז נאמר אנכי ה' אלהיך סוד שלם בשם הקדוש א' ליחד סוד השם הקדוש בדרגותיו להיות אחד שסודו הוא ו' נ' סוד לירא מן הקדוש ברוך הוא ולדעת שיש דין ויש שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשיעים משום שהסוד שלו ה' תחתונה.

ועי' זו"ח כז ע"ב): אמר רבי כלהו עשרת הדברות משתמע מינייהו הולך תמים כנגד אנכי ה' אלקיך מלמד שצריך אדם לקבל עליו אימת עול מלכות שמים ואין לו רשות להרהר במה שאינו יכול להשיג משמע דכתיב אנכי ה' אלקיך סתם כתיב הכא כולך תמים וכתוב תמים תהיה עם ה' אלקיך ואין לך רשות להרהר על מה שלא הורשית.

תרגום: אמר רבי יהודה כל עשרת הדברות משתמע מהם הולך תמים כנגד אני ה' אלהיך מלמד שצריך אדם לקבל עליו אימת עול מלכות שמים ואין לו רשות להרהר במה שאינו יכול להשיג משמע נאמר אנכי ה' אלהיך סתם כתוב כאן הולך תמים וכתוב שם (דברים יח) תמים תהיה עם ה' אלהיך ואין לך רשות להרהר על מה שלא הורשית.

והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בדיעה ובהשגחה ממנו יצאנו משם וגם תורה על החדוש כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת תורה על הייחוד כמו שאמר (לעיל ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה.

ע"ר ר' בחיי: זו מצות הלב ואינו ספור, כי אם מצות עשה שיודה אדם ויאמין בלבו אמונה שלמה כי יש בורא נמצא אחד קדמון ואין עוד מלבדו וכן מלת אנכי תורה על נמצא והאל"ף בראש תורה על הייחוד והקדמות ושאר האותיות כלן עשרות שהן מחלק האחד ואם כן כל התיבה כלה מעידה על האחדות ועוד מלת אנכי תעיד על אחד כי אחד עולה פ"א בחשבון מרובע ועוד מלת אנכי כוללת כל אותיות שבתורה שהן כ"ב אל"ף משלש אמות, נ' מי"ב פשוטות, כ"ף מז' כפולות¹²²⁸, וזה כלל כל האותיות ונחתמה המלה ביו"ד שהיא מן הנעלמות.

(כ ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני:

ע"ר רמב"ן: וטעם על פני – כמו אם לא על פניך יברכך (איוב א יא) ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב (שם ו כח) יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ומביט בכל עת ובכל מקום בעושים כן הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבור המנחה על פניו (בראשית לב כב) וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם ובדברי הימים (א' כד ב) וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו¹²²⁹ כי הכתוב הזהיר במעמד הזה בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה ד) ותדע סוד מלת אחרים ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו וכן רמז אונקלוס והוא שנאמר (פסוק כג) לא תעשון אתי וגו'.

ע"ר ר' בחיי¹²³⁰: ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אבל פנים שלי יהיו אלהיך¹²³¹ והוא כמו (בראשית לא) ואם תקח נשים על בנותי אבל הבנות שלי יהיו נשיך ומזה תבין (שמות לג) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וכתוב (דברים לד) אשר ידעו ה' פנים אל פנים¹²³² וכשהזכיר בעם פנים בפנים דבר ה' עמכם על כן הוצרך לפרש מתוך האש¹²³³ כח השם לפנים מכח מראה בתוך מראה וזהו שכתוב (במדבר יד) אשר עין בעין נראה אתה ה' וזהו סוד הכתוב (לקמן פסוק כג) לא תעשון אתי והוא כמו על פניו וזהו שכתוב (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי משה עלה אל האלהים והשם המיוחד¹²³⁴ היה מדבר בקרבן וזהו שכתוב (דברים ה) ואת קולו שמענו מתוך האש כי הקול הוא קול השם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²²⁸ ע"ר ס"י (פ"א מ"ב) עשר ספירות בלי מה, ועשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות, ושתים עשרה פשוטות. ועי"ש (פ"א מ"ג) בירר שלש אותיות מן הפשוטות בסוד שלש אמות אמ"ש, וקבעם בשמו הגדול, וחתם בהם ששה קצוות. (פ"ב מ"א) עשרים ושתים אותיות יסוד, שלש אמות ושבע כפולות ושתים עשרה פשוטות, שלש אמות אמ"ש, יסודן כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתיים. שלש אמות אמ"ש, מ' דוממת, ש' שורקת, א' אויר רוח מכריע בינתיים. (פ"ד מ"א) שבע כפולות בג"ד כפ"ת מתנהגות בשתי לשונות, ב"ב ג"ג ד"ד כ"כ פ"פ ר"ר ת"ת, תבנית רך וקשה, גבור וחלש. (פ"ה מ"ב) שתיים עשרה פשוטות ה' ז' ח' ט' י' ל' נ' ס' ע' צ' ק' יסודן שנים עשר גבולי אלכסון.

¹²²⁹ ע"ר לעיל פרשת שמות הערה 867.

¹²³⁰ זה נמצא בפסוק ויאמר אלקים, והעברתי למקום הזה.

¹²³¹ ע"ר לעיל פרשת שמות הערה 867.

¹²³² ע"ר לעיל הערה 1198.

¹²³³ ע"ר לעיל פרשת וירא הערה 470 שזו מדת המלכות.

¹²³⁴ ע"ר לעיל פרשת בראשית הערה 204.

המיוחד כענין שכתוב (שם ה) אם יוספים אנהנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו וזהו סוד מה שאמרו רז"ל זכור ושמו¹²³⁵ בדבור אחד נאמרו כי זכור מדת רחמים ושמו מדת הדין והוא הקול בזכור ושמו מדת רחמים במדת הדין ומטעם זה היו הלוחות שתיים חמש כנגד חמש¹²³⁶ לוח אחד כנגד מדת רחמים¹²³⁷ ולוח שני שיש בו ה' דברות ג"כ בה' לאוין ומתחיל לא תרצה כנגד מדת הדין ועל כן היו שנים ולא היה הכל בלוח אחד ומשה רבינו ע"ה המשיג השם המיוחד הוא מדת התפארת היה שומע זכור וכל ישראל שמור וזהו שכתוב (לקמן פסוק כב) כי מן השמים דברתי עמכם שהכוונה בו מתוך השמים והוא כמו מתוך האש ולא תמצא בשום מקום במתן תורה דבור השם המיוחד אלא אם כן יזכיר בו מתוך האש.

והנה השם המיוחד כל ישראל שמעו קולו מתוך האש אבל לא ראו אותו אפילו אצילי בני ישראל שהרי כתוב בו (שמות לג) כי לא יראני האדם והי¹²³⁸ ומה שכתוב (שם) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם הכוונה בזה כי בראות ישראל הכבוד הזה כאש אוכלת בראש ההר יתבוננו כל ישראל ויכירו כי בקרבו השם המיוחד שלא יראהו האדם כענין שכתוב כי לא יראני האדם והי אבל יראה הכבוד הנקרא אלהים כי כן ראוהו אצילי בני ישראל שנאמר (שם כד י) ויראו את אלהי ישראל¹²³⁹ וכתוב ויחזו את האלהים ואם כן ענין הירידה שבכתוב הנזכר בפרשה הזאת אין לך להאמין אותו כי אם לכבודו אבל השם המיוחד בשמים ומשם בא הדבור אל הכבוד שירד בהר סיני שממנו היה נשמע לאזנינו וכן כתוב (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו וגו'¹²⁴⁰ וכן בעזרא כתוב (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²³⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 184.

¹²³⁶ עי' זהר (ח"ב דף צ ע"א): תאנא בהני חמש אמירן כליל כלא בהני חמש אמירן אתגליפו חמש אחרנין ודאי חמש גו חמש הא כיצד אנכי יהו"ה אלהיך לקבל לא תרצח דתנינן (אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה) תרין אלין בכללא חדא אתכלילן דמאן דקטיל אזעיר דמותא וצלמא דמאריה דכתיב (בראשית טו) כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתוב (יחזקאל א כו) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם.

תרגום: שנינו בחמש האמירות הללו כלול הכל בחמש האמירות הללו נחקקו חמש אחרות ודאי חמש תוך החמש הכיצד אנכי ה' אלהיך כנגד לא תרצח ששנינו (אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה) שני אלה בכלל אחד נכללו שמי שהורג מקטין הדמות וצלם של רבונו שכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתוב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם.

ועי' זהר (שם דף פד ע"ב): לדעתיהו דאינון דאמירן נקיבין הוו מי כתיב חרות בלחת על הלחת כתיב אלא הכי תאנא חמשה קלין אינון לימינא וחמשה לשמאלא ואינון דשמאלא כלילן בימינא ומן ימינא אתחזון אינון דשמאלא והכא כלא איהו ימינא ואתכלילן אלין באלין מאן דהוה בסטרא דא חמי לסטרא אחרא וקרי לון לאינון אתוון דהא תנינן שמאלא אתחזר ימינא דכתיב מימינו אש דת למו ובגין כך מכתב אלהים הוא ודאי.

תרגום: לדעתם של האומרים נקובים היו האם כתוב חרות בלוחות על הלוחות כתוב אלא כך שנינו חמשה קולות הם לימין וחמשה לשמאל ואותם של השמאל כלולים בימין ומהימין נראו אותם שבשמאל וכאן הכל הוא ימין ונכללו אלה באלה מה שהיה בצד זה נראה לצד האחר וקוראים את אותם האותיות שהרי שנינו השמאל הפך להיות ימין שכתוב מימינו אש דת למו ומשום כך מכתב אלהים הוא ודאי.

עי' ס"י (פ"א מ"ג): עשר ספירות בלי מה במספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וברית יחיד מכוון באמצע במילת לשון ובמילת המעור.

¹²³⁷ עי' זו"ח פג ע"ג): וכיון דעבדו ית עגלא פרחו אתוון מתרין סטרין פנים וימין ואני אפתח לך הדרך הישר שתבין אלימלך ונעמי ומחלון ורות בדוגמא דא תרין לוחות אלימלך ונעמי לוח אחד ימין ושמאל ומחלון ורות פנים ואחור לוח אחר וכיון דעבדו ית עגלא אסתלק אלימלך ומחלון נשארן רות ונעמי תרין נקיבות

תרגום: וכיון שעשו את העגל פרחו האותיות משני הצדדים פנים וימין ואני אפתח לך הדרך הישר שתבין אלימלך ונעמי ומחלון ורות בדוגמא הזו שני הלוחות אלימלך ונעמי לוח אחד ימין ושמאל ומחלון ורות פנים ואחור לוח אחר וכיון שעשו את העגל אסתלק אלימלך ומחלון נשארן רות ונעמי שתי נקיבות. ועי' לקמן הערה 1293.

¹²³⁸ עי' לעיל הערה 1210.

¹²³⁹ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹²⁴⁰ עי' לעיל פרשת וארא הערה 959.

משמים.

ויש לך לדעת כי הוא האלהים הנקרא שם¹²⁴¹ והוא יושב הכרובים¹²⁴² כענין שכתוב (שמואל ב' ו) להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו והוא שהמלך שלמה ע"ה בנה לו בית המקדש ועל כן יזכיר בכל פעם ופעם לשמך (מלכים א' ה) והבית אשר בניתי לשמך (שם) הוא יבנה הבית לשמי ואליו עבודת הקרבנות¹²⁴³ וכן צוה דוד לשלמה שנאמר (דברי הימים א' כח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו ותמצא כתוב בלויים (במדבר טז) כי הבדיל אלהי ישראל אתכם¹²⁴⁴. וכתב הרמב"ן ז"ל בפסוק (שמות לב כז) כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו וגו' העבודה לאלהי ישראל ושם תמצא בפירושו ובענין הקרבנות נאמר בפירושו (דברי הימים ב' כט) ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל למדך הכתוב הזה כי עבודת הקרבנות לאלהי ישראל ועוד כתוב מפורש תמצא (ויקרא כא) כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב (שם) לחם אלהיהם הם מקריבים וכתוב (שם ג) לחם אשה והוא מלשון אש וכן (שם א) עולה אשה ריח ניחוח כמו עולת אש ומה שלא אמר לחם אש והזכיר אשה מלשון אשה שהיא מקבלת וזה באור גמור כי הקרבן למדת הדין ועל כן הזכיר לחם אשה והאמת כי הקרבנות לאלהים אבל הכוונה לשם המיוחד ומענין כוונת התפלה הגנה השם יתברך מרומם מכל תשבחות מתעלה על כל התהלות כענין שכתוב ומרומם על כל ברכה ותהלה ובלשון הקדיש לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא.

אבל דעת חכמי הקבלה כי באחד יקראוהו ואליו יסכימו כל המהללים והכוונה על השם המיוחד כי הוא קרוב לכל קוראיו ואימתי כשיקראוהו באמת.

וכן הזכיר הרמב"ן ז"ל בפיוט שלו בשיר אקרא הלא תענה כי בושתי לשאול מן המלך. ועל הענין הזה שהוא בין הפרטים עצמו מספר ורבו הכתובים בזה הוא שהזכיר דוד ע"ה (תהלים נה יז) אני אל אלהים אקרא וה' יושיעני, ובמזמור (שם ו ב) ה' אל באפך תוכיחני אמר (שם ו י) שמע ה' תחנתי ה' תפלתי יקה ואם תסתכל בתפלת שלמה תמצא שהזכיר בלשון תפלתו ה' אלהי ישראל ולא הזכיר אלהי ישראל והוא שהתפלל ואמר (מלכים א' ח) ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואמר עוד (שם) ה' אלהי ישראל שמור לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו ועתה ה' אלהי ישראל יאמן נא דברך והודיענו בכל זה שהתפלה למדת רחמים שבמדת הדין¹²⁴⁵ וכן הזכיר עוד והתפללו אל ה'

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁴¹ עי' זהר (ח"א קטז ע"א): רבי יהודה פתח ואמר (תהלים קיט קכו) עת לעשות ליהו"ה הפרו תורתך עת לעשות ליהו"ה מהו אלא הא אוקמוה אבל עת דא כנסת ישראל דאקרי עת כמה דאת אמר (ויקרא טז ב) ואל יבא בכל עת אל הקדש מאי ואל יבא בכל עת כמה דאת אמר (משלי ז ה) לשמך מאשה זרה ודא הוא (ויקרא י א) ויקריבו לפני יהו"ה אש זרה וגו' מאי טעמא עת בגין דאית לה עת זמן לכלא לקרבא לאתנהרא לאתחברא כדקא יאות כמה דאת אמר (תהלים סט יד) ואני תפלתי לך יהו"ה עת רצון לעשות ליהו"ה כמה דכתיב (ש"ב ח ג) ויעש דוד שם דכל מאן דאשתדל באורייתא כאילו עביד ותקן האי עת לחברא לה בקב"ה וכל כך למה בגין דהפרו תורתך דאילו לא הפרו תורתך לא אשתכח פרודא דקב"ה מישראל לעלמין.

תרגום: רבי יהודה פתח ואמר, "עת לעשות לה' הפרו תורתך". מה זה "עת לעשות לה'", אלא הרי פרשוה, אבל "עת" זו כנסת ישראל שנקראת עת, כמו שנאמר "ואל יבא בכל עת אל הקדש". מה זה "ואל יבא בכל עת", כמו שנאמר "לשמך מאשה זרה", וזה הוא "ויקריבו לפני ה' אש זרה" וגו'. ולמה [נקראת] "עת", משום שיש לה עת זמן לכל להתקרב להיות מאירה ולהתחבר כראוי, כמו שנאמר "ואני תפלתי לך ה' עת רצון". "לעשות לה'" כמו שכתוב "ויעש דוד שם", שכל מי שעוסק בתורה כאלו עשה ותיקן את העת הזאת לחבר אותה עם הקדוש ברוך הוא. וכל כך למה, משום שהפרו תורתך, שאלו לא הפרו תורתך, לא נמצא פירוד של הקדוש ברוך הוא מישראל לעולמים.

¹²⁴² עי' לקמן הקדמת הרמב"ן לפרשת תרומה, ודברי רבינו לקמן כה ט.

¹²⁴³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 107.

¹²⁴⁴ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹²⁴⁵ עי' זהר (ח"ב נז ע"א): בשעתא דקרי להיכלא דמלכא עליה כתיב (תהלים קמה יח) קרוב יהו"ה לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת מאי באמת כמה דאוקימנא (מיכה ז כ) תתן אמת ליעקב דידי ליחדא שמא קדישא בצלותיה (נ"א בעלמא) כדקא יאות ודא פולחנא דמלכא (נ"א דשמא) קדישא.

דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך כי כוונת התפלה לשם המיוחד ובנין הבית לכבודו הנקרא שמו והזכיר (שם) ואתה תשמע השמים והוא מדת רחמים מדת התפארת והזכיר בסוף תפלתו (שם) ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' אלהינו.

ומעתה תוכל להבין על נקלה סוד הברכות בנוסח הלשון שתקנו ז"ל ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו ולא אמרו קדשתנו במצותיך וצויתנו¹²⁴⁶ כי מלת ברוך אתה יחזור לתשובה שהוא מלך העולם¹²⁴⁷ והתפארת נקרא עולם והעולם הזה הוא אשר קדשנו וצונו במצותיו.

וכן תמצא בספר הבהיר¹²⁴⁸ ומאי טעמא אשר קדשנו וצונו ולא אמרינן קדשתנו וצויתנו מלמד שחי העולמים כלולין בו המצות כולן וברחמיו עלינו נתנם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה מאי טעמא כי בשעה שאנו נזכה בעולם הזה לעולם הבא הוא גדול ע"כ לשון הבהיר. ומכאן תבין שהשכינה בישראל לא צורך הדיוט בלבד אלא צורך גבוה¹²⁴⁹ כי כיון שהשם המיוחד¹²⁵⁰ המפורסם על ידי הכבוד הנה הכבוד מקבל תוספת רוח הקודש וזהו (תהלים קד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו ולכך יש להם כח לישראל להיות מחלישין או מוסיפים

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: בשעה שקורא להיכל המלך כתוב עליו "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת מהו באמת כמו שבארנו תתן אמת ליעקב שיודע לייחד את השם הקדוש בתפלתו (בעולם) כראוי וזו עבודתו של (השם) המלך הקדוש.

¹²⁴⁶ ועי' שעה"כ ג ע"א שלשון נוכח הוא בסוד ו"ק ולשון נסתר הוא בסוד ג"ר.

¹²⁴⁷ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1069.

¹²⁴⁸ קפד. ומאי טעמא אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו, ולא אמרינן אשר קדשתנו וצויתנו, מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כולן וברחמיו עלינו נתתם לנו כדי לקדשנו בהם ואולי נזכה, ומ"ט, כי בשעה שאנו נזכה בעוה"ז לעוה"ב שהוא גדול, ובידו אוצר כל הנשמות, ובשעה שישראל טובים הנשמות זכות לצאת ולבוא לעוה"ז, ואם אינם טובים לא יצאו, והיינו דאמרינן, אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, ומאי כל הנשמות שבגוף, הוי אומר כל הנשמות שבגוף האדם ויזכו החדשות לצאת, ואז בן דוד בא זוכה להולד כי נשמתו תצא חדשה בכלל האחרים, משל למה"ד למלך שהיה לו חיל ושלח להם פת מאכל לרוב, ונתעצלו ולא אכלו אותו גם לא שמרוהו ונתעפש ונפסד הפת, בא לדרוש ולפקוד אם יש להם מה יאכלו ואם אכלו מה ששלח להם מצא להם פת מעופש ומצאם מתביישים לבקש פת אחרת, כלומר זה לא שמרנו ואחר נבקש, גם המלך כעס ולקח אותו הפת המעופש וציוה עליו לייבשו ולתקנו כפי היכלת, ונשבע לאלה האנשים פת אחרת לא אתן להם עד שיאכלו כל הפת המעופש הזה, שלחו להם מחדש, מה עשו, אמרו לחלוק אותו, חלקוהו ונטל כל אחד מהם חלקו, הזריז שם חלקו באויר ושמרו ואכלו טוב, והאחר לקחו ואכל ממנו בתאוה, אכל מה שאכל והשאר הניחו ולא שמרו כי נתייאש ממנו ונפסד יותר ונתעפש ולא יכול כלל לאכלו ונשאר רעב עד שמת, נפקד עליו עון גופו למה הרגת עצמך, לא די שהפת קלקלתם לכם מתחילה והחזרתיו לכם מתוקן וקלקלתם אותו' ואתה קלקלת חלקך ונתרשלת מלשמרו, ולא עוד אלא שהרגת עצמך, והוא משיב אדוני מה הייתי עושה, ועונה אותו היה לך לשומרו, ואם תאמר לא יכלת, היה לך להשגיח בחבירך ושכניך שחלקו עמך הפת ותראה מעשיהם ושמירתם ותשתדל לשמור כמותם, ועוד דורשין אותו למה הרגת עצמך, לא די שקלקלת הפת אלא עוד הוספת והרגת חומר גופך וקצרת ימך או גרמת, ואפשר שהיה יוצא ברא מעליא ממך שהיה מציל אותך וקלקולך ואחרים וקלקולם, לכן מכל צד ירבו עליך יסורין, נבהל והשיב ומה הייתי יכול לעשות אחר שלא היה לי פת, וממה הייתי יכול לחיות, אומרים לו אם היית עמל ויגע בתורה לא היית משיב כסילות ועזות כזאת, שמתוך תשובת דברך ניכר שלא עמלת ולא יגעת בתורה והלא כתוב בתורה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח ג), היה לך לדרוש ולחקור ולשאול מה הדבר אשר יחיה האדם בו, ומאי ניהו מוצא פי ה', הוי אומר יחיה בתורה דהיינו מוצא פי ה', מכאן אמרו ולא עם הארץ חסיד, אם עליו אינו גומל חסד איך אפשר להקרא חסיד:

¹²⁴⁹ עי' ספר הפליאה (עמוד ד): תר"ג מצות כולם להוריד מן הא' אל הת' וזהו מצות מעשיות צורך גבוה וצורך אדם. ועי"ש (עמוד תק): יש לדעת שכל התורה צורך גבוה ותעשה הכל כמשפט הצורך לה, ויש לנו לדעת ולהבין שכל עניינים של חז"ל כולם הם עליונים והסכמת השכינה עמהם.

¹²⁵⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

כח בגבורה של מעלה¹²⁵¹ כפי מעשיהם שכן כתוב (דברים לב) צור ילדך תשי¹²⁵² וכתוב (תהלים ס) באלהים נעשה חיל והכבוד הזה הוא שהזכיר בכאן וידבר אלהים והוא הכותב והנותן שכן כתוב (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא וכתוב (שם לא) ויתן אל משה ככלותו באורו ויתן אלהים שבסוף הכתוב והוא שקראו משה רבינו ידיד ה' השוכן לבטח על בנימין שבית המקדש בחלקו ועמו יהיו ישראל לבטח מיוחד אויב והוא שנקרא פי ה'¹²⁵³ לפי שכבר הזכרתי למעלה שהשם המיוחד בו ידבר והוא שחטאו בו משה ואהרן בענין הצור ועל כן אמר (במדבר כ יב) לא האמנתם בי¹²⁵⁴, (שם כד) אשר מריתם את פי, (דברים לב נא) מעלתם בי, כלומר בשמי ושם אכתוב בע"ה ומשם תבין סוד הענין מבואר והוא הנקרא צור (דברים לב) הצור תמים פעלו (שם) צור ילדך תשי (שמות יז) הנני עומד לפניך שם על הצור וכמו שארמוז שם בסדר חקת התורה בהגיעי שם בעה"י.

ויש לך להתבונן למה הוצרך לומר (שם) והכית בצור ולא אמר והכית בו והכבוד הזה הוא שאמר ליעקב (בראשית לא יג) אנכי האל בית אל¹²⁵⁵ כי הכבוד הזה הוא אלהי אביו שכן אמר לו (שמות ג ו) אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ובאר לך הכתוב כי הכבוד הזה בית אל שם נמצא השם המיוחד ושם ידבר עמנו והוא הטוב שכתוב בו (שם לג) אני אעביר כל טובי על פניך¹²⁵⁶ והוא העובר על פני משה שנאמר (שם לד) ויעבור ה' על פניו ושם אבאר בע"ה והוא שכתוב (שם) את פני האדון ה' אלהי ישראל¹²⁵⁷.

ויש לך להתבונן במלת את פני האדון ואמר ה' אלהי ישראל שבקרבו ה' אלהי ישראל ועל כן הזכיר את פני שהוא סוד על פני¹²⁵⁸ וזהו (שם לב) ויחל משה את פני ה' אלהיו כי יתחנן משה למדת הדין.

או יהיה ויחל כמו שפיר הרמב"ן ז"ל מלשון תחלה וכוון לומר כי המשיך משה כח מן התחלה אל הסוף הנקרא פנים ועל כן התפלל בלשון למה ה' כלומר למה נתן רשות למדת הדין שתהיה שולטת בעמך והכבוד הזה הוא שאליו התפלל משה בסיני הוא שכתוב במשנה תורה (דברים ט כו) ואתפלל אל ה' ואומר אדנ"י יהו"ה אל תשחת עמך ונחלת אשר פדית בגדלך אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה והשם הזה כתוב באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אהריו ועל כן יתחנן לפניו ויאמר אל תשחת ובאור הכתוב אדון אשר בך הרחמים¹²⁵⁹ אל תשחת עמך

סמ מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁵¹ עי' זהר (ח"ב מ ע"ב): כדין אתוסף ליה חילא וגבורתא לעילא וישראל בההוא ספורא יהבי חילא למאריהון כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה וכלהו דחלין מקמיה ואסתלק יקריה על כלהו ובגין כך אית לשבחא ולאשתעי בספור דא. תרגום: אז מתוסף לו כח וגבורה למעלה וישראל באותו ספור [סיפור יצי"מ בליל הסדר] נותנים כח לרבונם כמו מלך שמוסיף כח וגבורה כשמשבחים גבורתו ומודים לו וכולם פוחדים מפניו ומתעלה כבודו על כולם ולכן יש לשבח ולדבר בספור זה.

¹²⁵² עי' זהר (ח"ב קנה ע"ב): ובשעתא דישראל מתבטלי מאורייתא כביכול תשש חיליה דכתיב (דברים לב יח) צור ילדך תשי. תרגום: ובשעה שישאל מתבטלים מתורה, כביכול תת שכחו שנאמר צור ילדך תשי.

¹²⁵³ עי' תיקו"ז (יט ע"א): מלכות, פה, תורה שבעל פה קרינן לה.

¹²⁵⁴ עי' שם פסוק ח.

¹²⁵⁵ עי' לעיל פרשת ויצא הערה 606.

¹²⁵⁶ עי' לעיל פרשת לך לך הערה 406. עי' שעה"כ מג ע"ב.

¹²⁵⁷ עי' לעיל פרשת בשלח הערה 1036.

¹²⁵⁸ עי' לעיל הערה 1231.

¹²⁵⁹ עי' זהר (ח"ג רס ע"ב): מאן דקאים בצלותא בעי לסדרא שבחא דמאריה בקדמיתא ולבטר יתבע בעותיה דהא משה הכי אמר בקדמיתא אתה החלות וגו' ולסוף אעברה וגו' ר' יהודה אמר מאי שנא הכא דכתיב אדנ"י בקדמיתא באל"ף דל"ת נו"ן יו"ד ולבסוף יהו"ה וקרינן אלה"ם אלא סדורא הכי הוא מתתא לעילא ולאכללא מדת יום בלילה ומדת לילה ביום ולזווגא כלא כחדא כדקא יאות. תרגום: מי שעומד בתפלה, צריך לסדר שבח רבונו בתחלה, ואחר כך יבקש בקשתו, שהרי משה כך אמר, בתחלה אתה "החלות וגו'", ולבסוף "אעברה וגו'". רבי יהודה אמר מה שונה כאן שכתוב אדנ"י בהתחלה באל"ף דל"ת נו"ן יו"ד, ולבסוף יהו"ה וקוראים אלה"ם, אלא הסדור כך הוא, מלמטה

ועוד הזכיר [ואמר בסנה בי אדני] (ובסיני) ואמר (דברים ג) אדני יהו"ה אתה החלות שהכוונה בו אדון אשר בך הרחמים (אתה בסנה) וכן הזכירו עוד (שמות לד ט) ילך נא אדני בקרבנו ועוד אמר (במדבר יד יז) ועתה יגדל נא כח אדני וגו' והכבוד הזה הוא שאנו מברכים ברוך כבוד ה' ממקומו ובאור ממקומו מן המקום שהוא מקבל ממנו הוא מדת הגבורה¹²⁶⁰ כי משם הוא מקבל ומשם הוא ראוי להתברך מאין סוף¹²⁶¹ ואחר קדוש אנו אומרים ברוך ואנו מחלקין בין לשון קדושה ללשון ברכה מפני שאין להשוות קדושת מעלה לקדושת מטה אע"פ שהברכה מן הקדושה הכל מיוחד ובמדרש תהלים וכי מנין היה יודע משה בהר אימתי יום ואימתי לילה בזמן שהמלאכים מקלסין להקב"ה בקדוש היה יודע שהוא יום וכשהיו מקלסין בברוך היה יודע שהוא לילה וזהו שכתוב (הושע ג) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם¹²⁶² ובאור זה התפארת והכבוד¹²⁶³ ואנו אומרים אחר כך ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון שחזור ומחבר אותם כאחד ימלוך ה' לעולם התפארת אלהיך ציון הכבוד¹²⁶⁴.

וכן מצינו באגדה כשתחזור שכינה לבית קדש הקדשים יהיו אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ולשון הבהיר¹²⁶⁵ מאי ברוך כבוד ה' ממקומו משל למלך שהיתה לו מטרוניתא בחדרו שכל חיילותיו משתעשעין בה והיו להם בנים ובאים כל היום לראות פני המלך ומברכים אותו אמרו לו אנה אמנו אמר להם לא תוכלו לראותה אמרו ברוכה תהא בכל

נא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

למעלה, ולהכליל מדת יום בלילה, ומדת לילה ביום, ולזווג הכל כאחד כראוי. ועי' רמב"ן על שמות ג ב, ור' בחיי שם ג ד.

¹²⁶⁰ עי' זהר (ח"א דף כה ע"א): ודא איהו (בראשית א ט) יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה יקוו המים דא אורייתא אל מקום אחד אלין ישראל בגין דנשמתיהו תליין מההוא אתר דאתמר ביה (יחזקאל ג יב) ברוך כבוד יהו"ה ממקומו כבוד יהו"ה שכינתא תתאה ממקומו שכינתא עלאה וכיון דאינון נשמתיהו מתמן שריא עלייהו ודאי יהו"ה ואתמר בהון (דברים לב ט) כי חלק יהו"ה עמו ודא איהו יקוו המים אל מקום אחד תרגום: וזהו מה שכתב "יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה". "יקוו המים" זו התורה. "אל מקום אחד" אלו ישראל, משום שנשמותיהם תלויות מאותו מקום שנאמר בו "ברוך כבוד ה' ממקומו". "כבוד ה'" שכינה תחתונה. "ממקומו" שכינה עליונה. וכיון שאותם נשמות באות משם, שורה עליהם בודאי יהו"ה, ונאמר בהם "כי חלק ה' עמו", וזהו "יקוו המים אל מקום אחד".

¹²⁶¹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 845.

¹²⁶² עי' לעיל פרשת וישב הערה 730.

¹²⁶³ עי' לעיל פרשת נח הערה 381, ש"כבוד" היא כינוי למדת המלכות.

¹²⁶⁴ עי' זהר (ח"ג צג ע"א): לאתקדשא כלא כמה דאנן עבדין לעמתם דמלאכי עלאי דאמרי ברוך כבוד יי' ממקומו דא כבוד עלאה ולבתר ימלוך יי' לעולם וכו' דא כבוד דלתתא. ובספרא דרבי ייסא סבא קדוש קדוש וכו' דא איה קדושה לאתקדשא תורה שבכתב בכללא חדא ולבתר לעמתם ברוך כבוד יי' אלין נביאים ולבתר ימלוך יי' לעולם רזא דא אנן צריכין בקדושתא דא לאשתכחא תמן קדושה וברכה ומלכות לאשתכחא כלא כחדא קדושה כמה דאתמר קדוש ברכה ברוך כבוד יי' ממקומו מלכות ימלוך יי' לעולם וע"ד כלא אנן צריכין לאשלמא וע"ד יכוון ב"נ וישוי רעותיה בכל יומא.

תרגום: שיתקדש הכל כמו שאנו עושים לעומתם של המלאכים העליונים שאומרים, ברוך כבוד ה' ממקומו, זה כבוד עליון. ואחר כך ימלך ה' לעולם וכו', זה הכבוד שלמטה.

ובספרו של רב ייבא סבא, קדוש קדוש וכו', זוהי הקדושה שתתקדש תורה שבכתב בכלל אחד, ואחר כך לעומתם ברוך כבוד ה', אלו נביאים, ואחר כך ימלך ה' לעולם, סוד זה אנו צריכים בקדושה זו שתמצא שם קדושה וברכה ומלכות, שימצא הכל כאחד קדושה, כמו שנאמר קדוש ברכה, ברוך כבוד ה' ממקומו, מלכות ימלך ה' לעולם, ועל כן אנו צריכים להשלים את הכל, ועל כן יכוון אדם וישים את רצונו בכל יום.

¹²⁶⁵ צ. ומ"ט זרקא, דכתיב (יחזקאל ג' מב) ברוך כבוד ה' ממקומו, מכלל דליכא דידיע את מקומו, ואמרינן שם אתגא ואתיא לראש קונה, דכתיב (בראשית י"ד יט) קונה שמים וארץ, וכד אזלא הוי כזרקא וסגולה אבתריה והוי בראש כל אותיות: קל. ומאי ניהו מלא כל הארץ כבודו (שם), אלא כל אותה ארץ שנבראת ביום הראשון שהיא למעלה כנגד ארץ ישראל מליאה מכבוד השם, ומאי ניהו, חכמה דכתיב (משלי ג' לה) כבוד חכמים ינחלו, ואומר (יחזקאל ג' יב) ברוך כבוד ה' ממקומו: קלא. ומאי הוי כבוד ה' זה, משל למה"ד למלך שהיתה לו מטרוניתא בחדרו שכל חיילותיו משתעשעין בה, והיו לה בנים ובאים בכל יום לראות פני המלך ומברכין אותו, אמרו לו אמנו אנה היא, אמר להם לא תוכלו לראותה עתה, אמרו ברוכה תהא בכל מקום שהיא:

מקום שהיא, ע"כ. והכבוד הזה הוא הנקרא שכינה וכבר ידעת שהיא כלולה ממש קצוות והנה היא שביעית משפעת כח ל' קצוות¹²⁶⁶ וכן ישראל שמעו עשרת הדברות מפי השכינה מתוך האש¹²⁶⁷ ומזה דרשו רבותינו ז"ל בשבעה קולות נתנה תורה¹²⁶⁸ והם נזכרים בפרשה הזאת ויהי קלת וברקים וענן קלת כתיב וקול שופר הרי ב' וכתיב ויהי קול השופר וכתיב יעננו בקול הרי ארבעה וכל העם רואים את הקולות קולת כתיב ואת קול השופר הרי ו' והזכיר תחלה וידבר אלהים הרי ז' וכן בסדר ואתחנן אחר עשרת הדברות תמצא ז' קולות ג"כ שם אכתוב בעה"י והנה משה ע"ה השיג במעמד הקדוש הזה ז' קולות שהן ז' ספירות ונקראים בלשון הקבלה שבע ספירות ובלשון רז"ל ז' קולות ובלשון הנביאים ז' עינים והוא סוד הכתוב (זכריה ג) על אבן אחת שבעה עינים¹²⁶⁹ מלשון גוונים ומשה לבדו הוא המתבונן בשם¹²⁷⁰ והמשיג אותם אבל ישראל שלא עלתה השגתם כל כך היו שומעים הדבור מפי האלהים בקול אחד בלבד זהו שכתוב (דברים ה) את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם כו' קול גדול ולא יסף¹²⁷¹ כי לא שמעו הקהל כל הדברים אלא קול א' בלבד לא השיגו מהם יותר וכן תמצא ברוד ע"ה שהזכיר ז' קולות (תהלים כט) קול ה' על המים קול ה' בכח קול ה' בהדר הרי שלשה והם החסד והגבורה והתפארת¹²⁷² קול ה' שובר ארוזים זה הנצח קול ה'.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁶⁶ עי' זהר (ח"ב רס ע"ב): היכלא שביעאה אדני שפתי תפתח רזא דרזין בלחישו ולא אשתמע קלא הכא איהו רעותא דלבא לאתכוונא ולסלקא רעותא מתתא לעילא עד אין סוף ולקשרא שביעאה בשביעאה (וכלא חד בחד) דא בדא מתתא לעילא ולבתר מעילא לתתא לאמשכא ברכאן בכלהו עלמין ממקורא דחיי דאיהו שביעאה לעילאה (ודא שכינתא) ברעותא דלבא ובסתימו דעינין ברזא דאתון דשבע שמהן עלאין קדישין היכלא שביעאה עילאה דא דאיהו מקורא דחיי דא איהו ברכתא קמייתא ודא איהו היכלא קדמאה שירותא דכלא מעילא לתתא ולנטלא שביעאה מתתא לאתחברא דא בדא שביעאה בשביעאה דהא מהאי דלתתא עייל מאן דעייל להיכלא עלאה.

תרגום: ההיכל השביעי אדני שפתי תפתח סוד הסודות בלחש שלא נשמע הקול כאן הוא רצון הלב להתכון ולהעלות רצון ממטה למעלה עד אין סוף ולקשר שביעי בשביעי (וכל אחד באחד) זה בזה (ממטה למעלה) ואחר כך ממעלה למטה למשך ברכות לכל העולמות ממקור החיים (שהוא שביעי למעלה) שהוא ההיכל השביעי העליון (וזו השכינה) ברצון הלב ובסתימת העינים של סוד האותיות של שבעה שמות עליונים קדושים ההיכל השביעי העליון הזה שהוא מקור החיים זוהי הברכה הראשונה וזהו ההיכל הראשון ראשית הכל ממעלה למטה ולטל השביעי מלמטה לחבר זה בזה שביעי בשביעי שהרי מזה שלמטה נכנס מי שנכנס להיכל העליון.

¹²⁶⁷ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁶⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁶⁹ עי' אד"ר (קלו ע"ב): מאינון גווינן דמתגליין נפקין שבעה עיינין דאשגחותא דנפקי מאוכמא דעינא הה"ד על אבן אחת שבעה עינים (זכריה ג) מאן אבן אחת אוכמתא דעינא. תרגום: מאלו גוונים שמתגלים יוצאים שבע עיני השגחה שיוצאים מן השחור של העין זהו שנאמר "על אבן אחת שבעה עינים" מי היא "אבן אחת"? השחור שבעין.

ועי' תיקור' ז (סה ע"א): ואלין אבנין כלהו חד מלכות קדישא איהי מסטרא דשמאלא אתמר בה אבן שלמה וצדק יהיה לך והאי איהי אבנא די מחת לצלמא דהות לטור רב ומלאת כל ארעא מאי ומלאת כל ארעא אלא בגינה אתמר (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו ועלה אתמר על אבן אחת שבעה עינים דאינון שבע רועין קדישין ואינון שבע דכורין ובע נוקבין כלהו כלילן בה ורזא דמלה (זכריה ד ב) שבעה ושבעה מוצקות

תרגום: והאבנים הללו, כולן אחת, המלכות הקדושה, היא מצד השמאל, נאמר בה "אבן שלמה וצדק יהיה לך". וזהו "האבן שהכתה את הצלם", שהיתה להר גדול ומלאה כל הארץ, מה זה ומלאה כל הארץ, אלא בשבילה נאמר "מלא כל הארץ כבודו", ועליה נאמר "על אבן אחת שבעה עינים", שהם שבעה רועים קדושים, והם שבעה זכרים ושבע נקבות, וכולם כלולים בה, וסוד הדבר "שבעה ושבעה מוצקות".

¹²⁷⁰ נדצ"ל בהם.

¹²⁷¹ עי' לעיל הערה 1202.

¹²⁷² עי' זהר (ח"ג לא ע"ב) : כתיב (תהלים כט ג) קול יהו"ה על המים אל הכבוד אמר רבי יוסי דא אברהם קול יהו"ה בכח דא יצחק קול יהו"ה בהדר דא יעקב קול יהו"ה שובר ארזים דא נצח קול יהו"ה חוצב להבות אש דא הוד קול יהו"ה יחיל מדבר דא צדיק קול יהו"ה יחולל אילות דא צדק. תרגום: כתוב (תהלים כט) קול ה' על המים אל הכבוד, אמר רבי יוסי זה אברהם. קול ה' בכח, זה יצחק. קול ה' בהדר, זה יעקב. קול ה' שובר ארזים, זה נצח. קול ה' חוצב להבות אש, זה הוד. קול

הוצב זה ההוד קול ה' יחיל מדבר זה יסוד קול ה' יחולל אילות זה מלכות ואחר שהשיג משה שבע ספירות הללו חזר ובקש למעלה מהם והוא שאמר (שמות ל"ג יח) הראני נא את כבודך ושם אכתוב בעה"י.

וצריך אתה לדעת כי השכינה שהיא שביעית משפעת כח לשבעים שמות¹²⁷³ ושבעים שמות לשבעים אומות¹²⁷⁴ שהם ממונים עליהם וכשהיה הדבור יוצא מפי השכינה היה נחלק לז' קולות ומוז' קולות לשבעים לשונות מזה שמעה כל אומה ואומה הדבור לפי שהיה מתחלק לשבעים לשונות.

וכן אמרו במדרש תהלים (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב היה הדבור יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשון כאדם המכה על הסדן וניצוצות יוצאין לכאן ולכאן כך המבשרות צבא רב ומכאן תבין סוד השבועה והנדר כי לשון שבועה נגזר מן שבע ושבע ספירות שהרי הנדר למעלה מהשבועה¹²⁷⁵ ומפני שאין עסק התורה אלא בשבע הנזכרים והתורה יצאה משם לבר אין השבועה חלה לבטל המצוה שאי אפשר לשעור לעלות למעלה משעורו ואיך תבטל המצוה מפני השבועה ואין עקר המצוה אלא מעקר השבועה אבל הנדר שהוא למעלה מן השבועה הרי הוא חל לבטל את המצוה מפני שעקרו של נדר עולה על עקר השבועה ועל כן יש לו כח לבטל המצוה שהיא מן השבועה שהוא למטה ממנו ולשון נדר ושבועה שמם יוכיח עליהם ויורה על ענינם כי הנדר אין לו קצבה ולשונו הרי הוא עלי מורה דבר שאין לו קצבה וזכר לדבר (תהלים נו) עלי אלהים נדריך וכן (במדבר ל) ונדריה עליה אבל השבועה יש לה קצבה שהרי חשבון ז' דבר קצוב הוא ובדבור לא תשא אבאר סוד השבועה וטעם חומר האיסור שבה ובפרשת ראשי המטות אבאר סוד הנדר בעה"י הנה בארתי לך בפסוק זה מעקרי התורה לא אצטרך במקומות אחרים להאריך בהם כי מכאן תוכל להבינם.

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה סוד מלת על פני על הפנים שלי¹²⁷⁶ כמו שכתוב (דברים ה) פנים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ה' יחיל מדבר, זה צדיק. קול ה' יחולל אילות, זה צדק.
¹²⁷³ עי' זהר (ח"א דף קח ע"א): שבעין גוונין מלהטי לכל סטר נפקי מגו שמהן דאגליף רזא [דע' שמהן דמלאכייא דאינון ברזא] דשמיא ואינון מיכאל גבריאל רפאל נוריאל [קמין] קדומיאל מלכיאל צדקיאל [פתח] פדאל תומיאל חסדיאל [צרי] צוריאל רזיאל יופיאל [סגול] סטוטריה גזריאל ותריאל ונ"א ורדיאלו [למאל] ולמואל חרקן חזקיאל רהטיאל קדישאל [שבא] שמעאל ברכיאל ונ"א שכניאל ונ"א ברקיאלו אהיאל [חלם] חניאל להדיאל מחניאל ונ"א חניאל לעדיאל מלכיאלו עניאל ענאל אהניאל רחמיאל עזריאל ונ"א שבנאל רומיאל קדומיאל שרק חכמיאל רמיאל קרשיאל חרק סנניהו [סוסניה] ודרגזיה רסיסיאל דומיאל סניה טהריאל עזריאל נריה סמכיאל רמיאל ברקיאל ותסוריה שבניאל רביאלו [טסוריה רביאל שבניאל] קנוניה צוריה פסיסיה צורטק עדיאל סמכיאל נריאל מרוניה לסני כמוסיה ידיאל טטרוסיה חוניאל זכריאלו [דבריאל] ואריאל הינאל דנדאל גדיאל בדאל [ענפיאל] ואנפיאלו ועדיאל אדני על כלהו

כד מתחברן כלהו כחדא ברזא חדא בחילא עלאה כדן אקרי ויהו"ה כלא בכללא חדא מאת יהו"ה מן השמים שמא קדישא [דאתגלף בע' שמהן אחרנין רזא דשמים ואלין אינון שבעין דשלטין על ואלין ע' דינין] [ע' דרגין] רזא דיהו"ה ואלין שבעין שמהן בקדושה יהו"ה] שמים תרגום: כשכולם מתחברים כאחד בסוד אחד בכח עליון, אז נקרא ויהו"ה, הכל בכלל אחד. מאת ה' מן השמים, שם קדוש שנחקק בשבעים שמות אחרים, סוד של שמים. ואלה הם שבעים ששולטים על אלו שבעים דינים, סוד של יהו"ה. ושבעים השמות הללו בקדושה. יהו"ה שמים. ועי' ח"ב כג ע"א): ע' נהירו דע' ענפין דאתזנו מהאי רוחא דנפיק מן פומא כדן ע' שמהן דקב"ה לקבלהון בארעא (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים דהא יעקב אילנא בארעא ואינון ע' נפש ע' ענפין.

תרגום: ע' אורות של ע' ענפים, שניזונו מרוח זו שיוצא מן הפה אז ע' שמות של הקב"ה כנגדם בארץ (בראשית מו כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים שהרי יעקב עץ בארץ והם ע' נפש ע' ענפים.

¹²⁷⁴ עי' לעיל פרשת וארא הערה 958.

¹²⁷⁵ ועי' לקמן פרשת כי תצא הערה 2294, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.

¹²⁷⁶ עי' לעיל הערה 1231.

בפנים דבר ה' עמכם והסוד במלת אחרים שלא אמר לא יהיה לך אל אחר על פני ואמר אחרים כדרך (בראשית לא) ואם תקח נשים על בנותי כי לא יתכן לומר אם תקח אשה על בנותי וכבר בארתיו בפסוק וידבר (לעיל פסוק א) כתב הרמב"ן כי ענין ע"ג על שלשה חלקים יש עובדים למלאכים ויש עובדים לכוכבים ולמזלות כל צבא השמים ויש עובדים לשדים תחלה החלו הקדמונים בעבודת המלאכים כי ידעו להם כח השררה על האומות כענין שכתוב (דניאל י) שר יון ושר מלכות פרס וכל אחד היה עובד לשר שלו שהוא ממונה עליו והוא שכתוב בהקב"ה (דברים י) הוא אלהי האלהים כי המלאכים נקראים אלהים והש"י אלהים עליהם וכן (תהלים צז) השתחוו לו כל אלהים ואמר יתרו (שמות יח) כי גדול ה' מכל האלהים וכן אמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהיא אחרי כן חזרו לעבודת הכוכבים והמזלות כל צבא השמים כי ידעו להם כח גדול ויכולת בשפלים והוא שכתוב (ירמיה ח) ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם כי היו חכמים גדולים יודעים כח המזל¹²⁷⁷ כפי משטרו על הארץ שלהם והיו חושבים כי בעבודת הכחות ההם יגבר מזלם ויועיל להם ואחרי כן חזרו לעבוד את השדים כענין שכתוב (דברים לב) אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו ילעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל שנאמר (שם) יזבחו לשדים לא אלוה שאינם כמלאכים הנקראים אלוה אבל הם אלהים שלא ידעום אבותיהם כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות ושלטנות והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצריים המכשפים ועל כן יזהיר לא יהיה לך אלהים אחרים שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו, ע"כ.

(כ ד) לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

ע"י ר' בחיי: ולשון וכל תמונה שום תמונה כמו לא תעשה כל מלאכה שום מלאכה או ירמוזו וכל תמונה לתמונה הנקראת כל¹²⁷⁸ יאמר לא תעשה לך פסל ולא כל שהיא תמונה אשר בשמים ממעל וכן כתוב באזהרה (דברים ד) ועשיתם לכם פסל תמונת כל.

(כ ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא פי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא: ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא מלת שם נאמר על

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי ❧

¹²⁷⁷ ע"י פרשת לך הערה 430.

¹²⁷⁸ ע"י זהר (ח"ג דף רלט ע"א): אמר ח"ו אלא אלא אמינא לך דאתברי בכלא ואשלטיה על כלא ואי הוה יחיב כל חד ביה חולקיה בזמניה דהוה כעסיה עליה כל חד הוה נטיל חולקיה מניה כי במה נחשב הוא אלא קב"ה ברא ליה (כל חד וחד) בדיוקניה דא מלכות קדישא דאיהי תמונת כל דבה אסתכל קב"ה וברא עלמא וכל בריין דברא בעלמא וכלל בה עלאין ותתאין בלא פרודא כלל וכלל בה עשר ספירן וכל שמהן וכנויין והויין ועלת על כלא דאיהו אדון על כלא ולית אלהא בר מניה ולא ישתכח בעלאין ותתאין פחות מינה בגין דאיהי קשר דכלהו שלימו דכלהו לקיימא ביה ומלכותו בכל משלה ובגין דלא אשתכח עלת על כלא בעלאין ותתאין פחות מנה אפילו בחד מנייהו אתקריאת אמנות ישראל ומסטרא דעלת על כלא אתמר בה כי לא ראיתם כל תמונה אבל מסטרא דשאר בריין אתמר בה ותמונת יי' ביט.

תרגום: אמר חס ושלום, אלא אני אמרתי לך שנברא בכל והשליטו על הכל, ואם היה נותן כל אחד בו חלקו בזמן שהיה כועס עליו, כל אחד היה נוטל חלקו ממנו, כי במה נחשב הוא. אלא הקדוש ברוך הוא ברא אותו (כל אחד ואחד) בצורתו, זו המלכות הקדושה, שהיא תמונת כל. שבה הסתכל הקדוש ברוך הוא וברא את העולם וכל הבריות שברא בעולם, וכלל בה עליונים ותחתונים בלי פירוד כלל וכלל, בה עשר ספירות, וכל שמות וכינויים והויות ועילת על הכל שהוא אדון על הכל, ואין אלוה חוץ ממנו, ואין נמצא בעליונים ותחתונים פחות ממנו, משום שהוא קשר של כולם שלמות של כולם, לקיים בו "ומלכותו בכל משלה", ומשום שלא נמצא עילת על הכל בעליונים ותחתונים פחות ממנו, אפילו באחד מהם, נקראת אמנות ישראל, ומצדו של עילת על הכל, נאמר בה "כי לא ראיתם כל תמונה", אבל מצד של שאר הבריות נאמר בה "ותמונת ה' יביט".

השכינה¹²⁷⁹ כי לא ינקה השם המיוחד¹²⁸⁰ את אשר ישא את שמו לשוא וכן כתוב (ויקרא יט) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך יאמר כי הנשבע בשמו המיוחד לשקר הוא מחלל שם אלהיו כי הכל מיוחד זה בזה וחומר איסור השבועה מפני שלשון שבועה נגזר משבעה¹²⁸¹ והם ז' קולות¹²⁸² שהשיג משה במעמד הקדוש הזה וכל העובר על השבועה הוא מעיד על עצמו שאין לו חלק לעוה"ב ויצא מכלל השבעה ואמרו רז"ל מה בין שבועות לנדרים שבועה כנשבע במלך עצמו נדרים כנודר בחיי המלך עקרו של מלך ולפיכך חמור הנדר יותר מן השבועה זכר לדבר (מלכים ב' ב) חי ה' וחי נפשך חי ה' זהו המלך עצמו והוא השבועה וחי נפשך זהו חי המלך והוא הנדר.

וידוע כי אין דרך הנשבע להקדים החמור ולאחר הקל ועל כן הקדים אלישע הקל ואיחר החמור ומטעם זה חייבה תורה קרבן תודה לעובר על השבועה אבל העובר על הנדר אין שם קרבן כלל ומכאן תבין אם תזכה סוד הנפש ועקרה שהוא למעלה מן השבועה כי השבועה הוא המלך עצמו הנקרא שדי והשלש נשמה להם¹²⁸³ זהו (איוב לב) ונשמת שדי תבינם כי הוא מיסוד הבינה¹²⁸⁴ הוא התשובה¹²⁸⁵ ומה שכתוב (בראשית ב) ויפח באפיו נשמת חיים מעיד על זה כי כיון שהקב"ה נפח באפיו על כל פנים מרוחו נתן בו¹²⁸⁶ ובאור הכתוב ויפח באפיו נשמה שהיא אצולה מחיי המלך¹²⁸⁷ שהן עקרו של מלך ולמעלה מן המלך אם כן עקר נשמת האדם מיסוד הבינה שהיא התשובה משם עיקרה ושם תשוב וזהו שכתוב (קהלת יב) והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה¹²⁸⁸ הזכיר האלהים והוא כמו בראשית ברא אלהים שהיא התשובה¹²⁸⁹.

וצריך אתה לדעת כי משם באות הנשמות לישראל דרך הקו האמצעי הוא התפארת הוא

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁷⁹ עי' תיקו"ז (סז ע"א): וכן מסטרא דיסוד ח"י עלמין אתקריאת מצות ברית מילה מאן דגזל בברית ואפיק זרעא מיניה לרשו נוכראה כאלו אפיק מרשות היחיד לרשות הרבים וגרם למהוי שכינתא נפקא מאתרה דאיהי ארץ ישראל רשות היחיד וגלה אותה בין אומין דעלמא דאינון רשות הרבים הה"ד (ישעיה נ א) ובפשעיתכם שולחה אמכם ובגין דא (שמות כ ז) לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא מאן שם ה' דא שכינתא לשוא דא עבודה זרה דגלת תמן.

תרגום: וכן מצד של יסוד ח"י העולמים נקראת מצות ברית מילה. מי שגזל בברית, ומוציא זרע ממנו לרשות זרה, כאלו הוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, וגרם שתהיה שכינה יוצאת ממקומה, שהיא ארץ ישראל רשות היחיד, והגלה אותה בין אומות העולם, שהם רשות הרבים. זהו שכתוב "ובפשעיתכם שולחה אמכם", ולכן "לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא" מה זה שם יהוה זו שכינה, לשוא זו עבודה זרה, שגלתה לשם.

¹²⁸⁰ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

¹²⁸¹ ועי' לקמן פרשת כי תצא הערה 2294, ופרשת וירא הערה 530 ופרשת בראשית הערה 214.

¹²⁸² עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹²⁸³ עי' לעיל פרשת שמות הערה 942.

¹²⁸⁴ עי' ספר הפליאה (עמוד עא): והבינה היא התשובה ומשם יסוד הנשמות ושם ישובו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

¹²⁸⁵ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 202.

¹²⁸⁶ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 210.

¹²⁸⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 214.

¹²⁸⁸ זהו (ח"א פא ע"א): ובמציעות גנתא אית עמודא חדא מרקמא בכל גווינין וההוא רוח כד בעא לסלקא אתפשט תמן מההוא לבושא ונפשא אשתארת תמן בגופא ועאל גו ההוא עמודא (וסלקת) [וסליק] לעילא גו ההוא אתר דנפקת מיניה [כדכתיב] (קהלת יב ז) והרוח תשוב וגו' ונטיל לה] מיכאל כהנא רבא ומקריב לה קרבן בוסמין קמי קודשא בריך הוא (ואתת) [ויתבא] תמן ומתעדנא בההוא צרורא דחיי (ישעיה סד ג) דעיין לא ראתה אלהים זולתך וגו'

תרגום: ובאמצע הגן יש עמוד אחד מרוקם בכל הצבעים, וכשאותה הרוח רוצה לעלות, מתפשטת שם מהלבוש ההוא (והנפש נשארת שם בגוף) ונכנסת לתוך אותו העמוד, (ועולה) ועולה למעלה לתוך אותו המקום שיצאה ממנו, ככתוב "והרוח תשוב וגו'". ונטיל אותה מיכאל הכהן הגדול, ומקריב אותה קרבן בשמים לפני הקדוש ברוך הוא, (ובאה) ויושבת שם, ומתעדנת באותו צרור החיים, ש"עין לא ראתה אלהים זולתך וגו'".

¹²⁸⁹ עי' ז"ח לד ע"א: בריאה באלקים דאיהי בינה, הה"ד בראשית ברא אלקים.

מזרחו של עולם שישראל¹²⁹⁰ עושים רצונו של מקום שנאמר (ישעיה מג) ממזרח אביא זרעך וכשישראל רעים באים מן הזרע שכבר בא לעולם וכמו שדרשו בספר הבהיר¹²⁹¹.

וכבר כתבתי מזה בפסוק ויטע בסדר בראשית (ב ח) והענין הזה לישראל בלבד מה שאין כן באומות העולם שהן באין משם דרך שמאל היא מדת הגבורה הנקראת האש הגדולה¹²⁹² ולכך אמרו רז"ל שחימת עכו"ם נבלה ומטמאה במשא לפי שהם מצד שמאל ולפי שלא קבלו התורה שכתוב בה (דברים לג) מימינו אש דת למו¹²⁹³ הן נדונין באשו של גיהנם וזוהי מעלת נשמותיהן של ישראל על נשמת האומות ומזה אמר הנביא על מעלת ישראל (יחזקאל כג) וגם את בניהן אשר ילדו לי¹²⁹⁴ באר כי ישראל הם הנולדים לשמו הגדול¹²⁹⁵ כי הם באים דרך שם ומי שנתגייר מן האומות ומקבל התורה שנתנה מתוך השבעה הרי הוא נצול מדין גיהנם כי הוא נכנס תחת קו האמצעי ומשם ישוב לשרשו העליון¹²⁹⁶.

נחזור לעניננו ונאמר כי מי שנשבע ומקיים שבועתו הרי זה נומל שכרו בשבעה הנזכרים ומעיד על עצמו שהוא המעיד והמאמין בהם ונכסף אליהם עבר על שבועתו הרי זה יצא מכללם ונענש בשבעה מדורי גיהנם כי כיון שלא האמין בשבעה לא יזכה בהם אבל יענש בשבעה ואל הסוד הזה רמזו חכמי האמת במדרשם והוא שאמרו (שיר ב) השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות אם זכיתם הרי אתם כצבא של מעלה ואם לאו הרי אתם כצבא של מטה ע"כ במדרש (שיה"ש רבה פ"ב ס"י ב) ובאור זה כי מלת השבעתי כאלו אמר הריני נותן לפניכם ז' אלו או ז' אלו והרשות נתונה בידכם שתהיו כשתי צבאות או של מעלה או של מטה אם תהיו זוכים תהיו בז' רקיעים בתוך אותם ז' הנקראים צרור החיים¹²⁹⁷ ואם אין אתם זוכים תהיו כצבא של מטה להיות נדונים בגיהנם בז' מדורין שבו וזהו באור אם זכיתם הרי אתם כצבא של מעלה ואם לאו הרי אתם כצבא של מטה הקב"ה יצילנו מן העונש ויסתירנו בצל כנפיו וישים חלקנו עם הצדיקים הבוטחים בו.

(כ ח) זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

עי' רמב"ן: ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה¹²⁹⁸ הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹²⁹⁰ נדצ"ל כשישראל.

¹²⁹¹ עג. והכתיב (ישעיה מג ה) ממזרח אביא זרעך, והשמש זורחת במזרח, ואמרת שהמרגלית היא יום, אני לא אמרתי אלא (בראשית א ה) ויהי ערב ויהי בקר יום, הה"ד (שם ב' ד) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

קנה. שביעי הוי מזרחו של עולם, ומשם בא זרעם של ישראל, כי חוט השדרה משוך מן המח של אדם, ובא לאמה ומשם הוא הזרע, דכתיב (ישעיה מ"ג ה) ממזרח אביא זרעך, כשישראל טובים מזה המקום אביא זרעך, ויתחדש לך זרע חדש, וכשישראל רעים מן הזרע שכבר בא לעולם שנאמר (קהלת א' ד) דור הולך ודור בא, מלמד שכבר בא: עי' לעיל פרשת שמות הערה 951.

¹²⁹² עי' זהר (ח"ב צ ע"ב): ואלין חמש קדמאי כלילן חמש אחרנין ובגיני כך (דברים לג ב) מימינו אש דת למו דכלא אתעביד ימינא ועל דא בחמשה קלין אורייתא אתייהבת אמר רבי יהודה כלהו הוו חמש גו חמש לקבליהון חמשה חומשי תורה.

תרגום: ואלו החמש הראשונות כוללות חמש אחרונות ולכן מימינו אש דת למו שהכל נעשה ימין ועל זה בחמשה קולות נתנה התורה אמר רבי יהודה כולם היו חמש בתוך חמש כנגדם חמשה חמשי תורה.

¹²⁹⁴ עי' רמב"ן ויקרא יח כא.

¹²⁹⁵ עי' לעיל פרשת נח הערה 391.

¹²⁹⁶ עי' זהר (ח"ב ע ע"א): ובגין כך קיימא הוא אתר ברזא דהר דכל מאן דאתי זכי ביה ואקרי גר צדק והא אוקימנא גר אף על גב דאתדבק באתר דא עלאה קדישא כיון דשבק עמיה ואבהתו (ואתדבק בבירתו) גר (צדק) אקרי כמאן דשוי מדוריה באתר דלא ידע מקדמת דנא

תרגום: ולכן עומד אותו מקום בסוד של הר שכל מי שבא זוכה בו ונקרא גר צדק והרי בארנו גר אף על גב שנדבק במקום קדוש עליון זה כיון שעזב את עמו ואת אבותיו (ונדבק בבירתו) גר (צדק) נקרא כמי ששם מדורו במקום שלא הכיר מקדם לכן.

¹²⁹⁷ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 316.

¹²⁹⁸ קפב. ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו

הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וזהו מאמר החכמים (ב"ק לב ע"ב) שאומרים בערב שבת באי כלה באי כלה באו ונצא לקראת שבת מלכה כלה ויקראו לברכת היום קדושא רבא¹²⁹⁹ (פסחים קו ע"א) שהוא הקדוש הגדול ותבין זה ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמזו במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושיין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה סוכה איני עושה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו.

ע"ר ר' בחיי: וע"ד הקבלה זכור את יום השבת דע כי השבת היא הספירה האחרונה¹³⁰⁰ כי כן יום השבת אחרון תשלום כל מלאכת בראשית ונקראת כנסת ישראל ועל דרך זה רמזו רז"ל ואמרו כנסת ישראל בת זוגו של שבת ומזה קראו ליום השבת מטרונא¹³⁰¹ הוא שדרשו בענין קרבן בהמה עד שתראה פני מטרונא תחלה ונקראת השבת ברית¹³⁰² כשם שהזכיר באות המילה (בראשית יז) זאת ברית¹³⁰³ וכך באות הקשת (שם ט) זאת אות הברית ומה שהזכיר הכתוב בכאן זכור הכונה על השבת הגדול הוא מדת יסוד¹³⁰⁴ שמשם נמשכים רמ"ח מצות רמזו בו זכור י"ה והוא יום השבת וכשהזכיר במשנה תורה שמור על הכונה בשבת הנקראת מקדש והוא הכבוד שמשם נמשכים שם"ה מצות לא תעשה שהנשים

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם בכל:

¹²⁹⁹ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1151.

¹³⁰⁰ ע"י זהר (ח"ג רמג ע"ב): בגין דנשמתא יתירה אתפשטא בשכינתא דאיהי שבת מלכתא דאתמר בה ומלכותו בכל משלה משם איהי מלכות דשלטנותהא על ארעא ועל אילנין וזרעין (וטורין ואבנין) ובגין דאילנא דחיי דהיא נשמתא יתירה דבשבת בה תולדין דילה אית נייחא לארעא דאיהי שכינתא. תרגום: משום שנשמה יתרה מתפשטת בשכינה שהיא שבת המלכה, שנאמר בה "ומלכותו בכל משלה", משם היא מלכות ששלטתה על הארץ ועל אילנות וזרעים (והרים ואבנים), ומשום שאילן החיים שהיא נשמה יתרה שבשבת, בה תולדות שלה יש בה מנוחה לארץ שהיא השכינה.

¹³⁰¹ ע"י לקמן כד א.

¹³⁰² ע"י זהר (ח"ב דף קיח ע"ב): בכמה רשימין רשים קודשא בריך הוא לישראל לאשתמודעא לגבי מלאכין אלין דימינא דתליין מקודשא בריך הוא או אלין דשמאלא דתליין משכינתא או אלין דתליין מקודשא בריך הוא ושכינתיה ביחודא חדא ודאי אלין דאית בהון תורה רשימין בחסד ואלין דאית בהון מצוה רשימין בגבורה ואלין מארי דתפלין ואות שבת ואות ברית רשימין בצדיק. תרגום: בכמה רשומים רושם הקדוש ברוך הוא את ישראל להודיע למלאכים אלו מימין שתלויים מהקדוש ברוך הוא או אלו משמאל שתלויים מהשכינה או אלו שתלויים מהקדוש ברוך הוא ושכינתו ביחוד אחד ודאי אלה שיש בהם תורה רשומים בחסד ואלה שיש בהם מצוה רשומים בגבורה ואלו בעלי התפלין ואות שבת ואות ברית רשומים בצדיק.

וע"י זהר (ח"ג דף קט ע"א): ואית השבתת מלאכה כגון שור דאית ליה עול וחמור דאית ליה משאוי בין עול מלכות שמים כגון תפלין בין עול מלכות הרשעה כפום עובדייהו באלין יומין אית לון השבתת מלאכה ונייחא מאן דלא אתעסק באורייתא ובפקודין אית ליה עול מלכות הרשעה ומאן דאתעסק באורייתא ובפקודין אית לון עול מלכות שמים דאיהי ה' בתראה מלכות שמים אתקריאת עול מצות איהי ודאי בגין דבה אתבראו כל בריין דשמיא וארעא הדא הוא דכתיב (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

תרגום: ויש השבתת מלאכה כמו שור שיש לו עול, וחמור שיש לו משא, בין עול מלכות שמים כמו תפלין, בין עול מלכות הרשעה כפי מעשיהם. בימים הללו יש להם השבתת מלאכה ומנוחה, מי שלא עוסק בתורה ובמצוות יש לו עול מלכות הרשעה, ומי שעוסק בתורה ומצוות יש לו עול מלכות שמים, שהיא ה' אחרונה שנקראת מלכות שמים. עול מצוות היא ודאי, משום שבה נבראו כל הבריות של שמים וארץ, זהו שכתוב (בראשית ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם.

¹³⁰³ ע"י לעיל פרשת נח הערה 352.

¹³⁰⁴ ע"י לעיל פרשת בשלח הערה 1151.

חייבות בכולם וזהו סוד (ויקרא כו) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו¹³⁰⁵ ומוזה תמצא בירמיה (ירמיה יז) לבלתי עשות בו כל מלאכה בה כתיב בו קרי ומה שאמר ויום השביעי שבת לה' אלהיך באורו כי השבת ביום השביעי כי יום ה' הוא יסוד עולם שהיא הספירה השביעית והשבת בו כי הכל בכל¹³⁰⁶ וכן מצינו בפרשת כי תשא (שמות לא) וביום השביעי שבת שבתון קודש לה'¹³⁰⁷ וכתוב אחר כן לעשות את יום השבת ברית עולם קרא ליום ה' שהוא יסוד עולם שבת שבתון קדש לה' וקרא אל השבת המקבלת ממנו ברית ואחר שתבין כל זה אין לך לתמוה מדוע קראו חכמים ז"ל לקדוש היום קדושא רבא משא"כ בלילה כי היום כנגד זכור והלילה כנגד שמור וזה מבואר.

ועל הכונה הזאת הוצרך הנביא לקרוא אל השבת עונג כענין שכתוב (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג כי הוא תענוג הנפשות ועז"א דוד המלך ע"ה (תהלים מב) צמאה נפשי לאלהים לאל חי כי כל דבר צמא לשרשו שהוא עתיד לשוב אליו¹³⁰⁸ והוא הנהר המשקה את הגן הוא יסוד השבת ועקרו וזהו מלת ענ"ג¹³⁰⁹ עדן נהר גן ממה שכתוב (בראשית ב) ונהר יוצא

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³⁰⁵ עי' ספר הבהיר (אותיות קפ-קפב): הדין כחא דמערבית דרומית הוא יסודו של עולם שנאמר בו (משלי י' כו) וצדיק יסוד עולם, וכח שני עומד מאחורי המרכבה וכחו הראשון מלפניו, וצדיק יסוד עולם באמצע, הוא יוצא מדרומו של עולם, והוא שר על אלה השנים, גם בידו נפש כל חי כי הוא חי העולמים, וכל לשון בריאה בידיה עבידא, ועליו כתיב (שמות ל"א יז) שבת וינפש, והוא מדת יום השבת, ועליו נאמר (שם כ' ח) זכור את יום השבת לקדשו, והא ג"כ כתיב (דברים ה' יב) שמור, ההיא במדה שביעית, ובשביעית אמר הכתוב (ויקרא י"ט ל) את שבתותי תשמורו ומקדשו תראו, ומאי ניהו מדה שביעית, זה מדת טובו של הקב"ה: קפא. ומאי טעמא אמר (שם) את שבתותי תשמורו ולא אמר את שבת, משל למה"ד למלך שהיתה לו כלה נאה, וכל שבוע ושבוע מזמינה יום אחד להיות עמו, והמלך יש לו בנים נאים ואוהבם, אמר להם הואיל וכן היא שמחו גם כן ביום שמחת, כי בשלכם אני משתדל ואתם ג"כ הדרו אותי: קפב. ומאי טעמא זכור ושמור, זכור לזכר ושמור לכלה, ומאי טעמא ומקדשי תראו, שמרו עצמכם מהרהור, כי מקדשי קדש הוא, למה, כי אני ה' מקדשכם ועל"כ כי אני ה' (רופאך) מכל צד:

ועי' זהר (ח"ג פב ע"א): איש אמו ואביו תיראו ר"ש אמר כתיב ואתם הדבקים ביי' וגו' זכאין אינון ישראל דמתדבקן ביה בקב"ה (אינון ולא אומין עכו"ם) ובגין דאינון מתדבקן ביה בקב"ה כלא אתדבקו כחדא דא בדא ת"ח בשעתא דב"נ מקדש לתתא כגון חברייא דמקדשי גרמייהו משבת לשבת בשעתא דזווגא עלאה אשתכח דהא בההיא שעתא רעוא אשתכח וברכתא אזדמנת כדין מתדבקן כלהו כחד נפשא דשבת וגופא דאזדמן בשבת ועל דא כתיב איש אמו ואביו תיראו דאינון זווגא חד בגופא בההיא שעתא דאתקדשא ואת שבתותי תשמורו דא שבת עילאה ושבת תתאה דאינון מזמני לנפשא בההוא גופא מההוא זווגא עלאה וע"ד ואת שבתותי תשמורו תרי וכלא אתדבק דא בדא זכאה חולקהון דישראל

תרגום: איש אמו ואביו תיראו, רבי שמעון אמר כתוב ואתם הדבקים בה' וגו', אשריהם ישראל שנדבקים בו בהקדוש ברוך הוא, (הם ולא אומות עובדי כוכבים ומזלות), ומשום שנדבקים בו בקדוש ברוך הוא, כולם נדבקים כאחד זה עם זה. בא וראה בשעה שאדם מקדש למטה, כמו החברים שמקדשים את עצמם משבת לשבת, בשעה שהזוג העליון נמצא, שהרי באותה השעה נמצא הרצון והברכה מזדמנת, אז כולם נדבקים כאחד, הנפש של שבת והגוף שמזדמן בשבת, ועל זה כתוב איש אמו ואביו תיראו, שהם זווג אחד בגוף, באותה השעה להתקדש. ואת שבתותי תשמורו זו שבת העליונה ושבת התחתונה, שהן מזמנות את הנפש לאותו הגוף מאותו הזוג העליון, ועל כן ואת שבתותי תשמורו, שנים, והכל נדבק זה עם זה, אשרי חלקם של ישראל.

¹³⁰⁶ עי' פרשת וארא הערה 973.

¹³⁰⁷ עי' ספר הקנה (עמוד קמד): ענין יום הכיפורים ועניו וגם אמר ביום הכפורים שבת שבתון יהיה לכם לומר לך כשם שהשבת הוה ליה עבר עשה בעשיית מלאכה כן ביה"כ. אל"ר יכתוב שבת או שבתון מאי שבת שבתון אל"ל אם תשמור שבת למטה יהיה שבתון לכם, אל"ר מאי שבתון אל"ל הרי כאן ג' מדות שבת כנ"י, ו' רומז ביסוד, ו' פשוטה הוא שבת הגדול, והנה האם עם הבנים עמך שנאמר הוא לכם שיום הכפורים רומז במדה הנקראת אם הבנים היא הבינה.

¹³⁰⁸ עי' לעיל הערה 1288.

¹³⁰⁹ עי' זהר (ח"א דף כו ע"א): ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן ודא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעייתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבההוא זמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהו"ה בענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן ואתקיים קרא (שמות טו א) אז ישיר משה וגו' שר לא נאמר אלא ישיר ואתהפך לערב רב ענ"ג לנג"ע ולאומין דעלמא עעכו"ם כגוונא דפרעה ומצראי דפרח בהון שחין אבעבועות אבל לישראל יהא ענ"ג.

מעדן להשקות את הגן ולכך נקראת השבת עונג כי היא תענוג העליונים והתחתונים.

(כ יא) כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על בן ברוך ה' את יום השבת וינקד שיהו:

ע"י רמב"ן: ברוך ה' את יום השבת ויקדשוהו אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו¹³¹⁰ ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה ור"א אמר כי ברוך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים¹³¹¹ ודרך האמת כתבתיו בפסוק (בראשית ב א) ויכלו¹³¹² ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' יחסר ב"ת¹³¹³ אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת וינפש. ע"י ר' בחיי: וע"ד הקבלה כי ששת ימים הוא זמן עמידת העולם בישובו והמשכת השמים והארץ העליונים מלמעלה והשפעתם אל השמים והארץ למטה וזה מבואר¹³¹⁴.

(כ יב) כבוד את אביך ואת אמך למען יארכו ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך: ע"י ר' בחיי: הזהירו עד עתה בכבוד האב הראשון העליון יתברך ועתה רצה להתום הלוח בכבוד האב האחרון התחתון¹³¹⁵ ואמר כשם שצויתך בכבודי כן אני מצוך היום בכבוד

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יוצא מעדן", זה ו', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבאותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", בענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ויתקיים הכתוב "אז ישיר משה וגו'", שר לא נאמר אלא "ישיר", ויתהפך לערב רב ע"ג לנג"ע ולאומות העולם עובדי עכו"ם, כמו שפרעה והמצרים שפרח בהם שחן אבעבועות, אבל לישראל יהיה ע"ג.

¹³¹⁰ ע"י זהר (ח"א רמח ע"א): פתח ואמר (תהלים קלד ג) יברך יהו"ה מציון וראה בטוב ירושלים וגו' יברך יהו"ה מציון דמניה נפקין ברכאן לאשקאה לגינתא והוא כליל כל ברכאן ויהיב לה ולבתר וראה בטוב ירושלים ולאחזאהו (לאשלמא) דכל ברכאן אתיין מדכר ונוקבא כגוונא דא (במדבר ז כד) יברך יהו"ה וישמרך יברך יהו"ה מדכורא וישמרך מנוקבא יברך יהו"ה מזכור וישמרך משמור וכלא חד מלה בגין דמתרוייהו נפקין ברכאן לעלמין ועל דא איש אשר כברכתו ברוך אותם.

תרגום: פתח ואמר, "יברך ה' מציון וראה בטוב ירושלים" וגו'. "יברך ה' מציון", שממנו יוצאים ברכות להשקות את הגן, והוא כולל כל הברכות ונותן לה, ואחר כך "וראה בטוב ירושלים", להראות שכל הברכות באות מזכר ונקבה. כדוגמא זו "יברך ה' וישמרך". "יברך ה'" מזכר, "וישמרך" מנקבה. "יברך ה'" מזכור, "וישמרך" משמור, והכל דבר אחד, משום שמשניהם יוצאות ברכות לעולמות. ועל זה, "איש אשר כברכתו ברוך אתם".

¹³¹¹ ע"י לעיל הערה 1300.

¹³¹² ע"י דברי רבינו בראשית ב ג.

¹³¹³ ע"י לעיל פרשת בראשית הערה 86.

¹³¹⁴ ע"י זהר (ח"א דף רמו ע"ב): תא חזי מלכותא קדישא לא קביל מלכותא קדישא שלימתא עד דאתחבר באבהו וכד אתחבר באבהו אתבני בבניינא שלימו מעלמא עלאה ודאיהו עלמא דדכורא ועלמא עלאה אקרי שבע שנין בגין דכלהו שבע שנין ביה וסימניך (מ"א ו לח) ויבנהו שבע שנים דא עלמא עלאה ולא כתיב בשבע שנים כמה דאת אמר (שמות לא יז) כי ששת ימים עשה יהו"ה את השמים ואת הארץ ולא כתיב בששת וכתבו (דכתיב) (בראשית ב ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם ואברהם ז' ימים אקרי וביה אתבני עלמא עלאה ואלין אקרון עלמא דדכורא.

תרגום: בא וראה, מלכות הקדושה לא מקבלת מלכות קדושה שלימה עד שמתחברת באבות, וכשמתחברת באבות, נבנה בנין שלם מהעולם העליון, שהוא עולם הזכר. ועולם העליון נקרא שבע שנים, כי כל שבע השנים בו. וסימנך לדבר, "ויבנהו שבע שנים", זה עולם העליון, ולא כתוב בשבע שנים, כמו שנאמר "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ", ולא כתוב בששת. וכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", באברהם. ואברהם נקרא "שבע ימים", ובו נבנה העולם העליון, (כדוגמת זה "ויבנהו שבע שנים"). ואלה נקראים עולם הזכר, (ובו נבנה העולם שלמטה).

וע"י לעיל פרשת בראשית הערה 86.

¹³¹⁵ ע"י זהר (ח"ב דף צ ע"א): כבד את אביך ואת אמך רבי חייא פתח (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן וגו' ונהר דא נביעו דמבועא דנפיק תדיר ולא פסיק ומנהרא דמבועא דא אתשקיא כל גנתא דעדן וההוא נהרא דמבועא קדישא אקרי אב מאי טעמא משום דאיהו נביעא לאתזנא לגנתא רבי אבא אמר עדן ממש אקרי אב משום דהאי עדן משתכח מההוא אתר דאקרי אין ובגיני כך אקרי אב והא אוקימנא מאתר דשארי לאתמשכא כלא אקרי אתה ואקרי אב כמה דאת אמר (ישעיה סג

אביך ואמך שהם שותפין עמי ביצירתך¹³¹⁶ וסתם הכתוב ולא פירש הכבוד הזה כי יש ללמוד אותו מכבוד האב הראשון יתעלה וכשם שהזכיר באב הראשון יתברך שיודה בו ובמציאותו שהוא אלהיו כן יתחייב שיודה במולידיו שהם אביו ואמו וכשם שהזכיר לא יהיה לך שלא יכפור בו כן יתחייב שלא יכפור באביו לומר על אדם אחר שהוא אביו ויתחייב עוד שלא ישבע בשם אביו וחיי אביו לשקר ולשווא ושלא יעבוד אותו מפני ירושת ממון או ירושת כבוד ומעלה ועוד יש בכלל הכבוד דברים שנצטוינו בהם והחכמים פירשו אותם והם מאכילו ומשקוהו ומלבישו ומכסהו מכניסו ומוציאו וידוע כי לשון כבוד נופל על הממון כלשון (משלי ג) כבוד את ה' מהונך והכבוד שיכבד אדם להקב"ה בממונו הוא שיתן צדקה לעניים ושיפריש תרומה ומעשרות ולקט שכחה ופאה וכן באביו הוא חייב בכך שיתן לו מממונו לכל הדברים הנזכרים שהוא חייב בהם באביו בכלם הוא חייב שיתן אם אין לו לאביו ומה שקבע הכתוב שכר הכבוד אריכות ימים הגאון רב סעדיה ז"ל נתן טעם בזה כי מפני שלפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך והאבות הם למשא כבוד על הבנים והכבוד יכבד עליהם לכך קבע עליהם שכר המצוה הזאת למען יאריכו ימיהם כלומר עליך לכבדם ותחיה עמם ואם אולי תצטער על חיייהם דע שעל היך אתה מצטער ע"כ הרי לך חמשה דברות הראשונות אלו שהיו בלוח א' וקשורים זו בזו כך צוה בדבור הראשון להאמין באלהותו ובמציאותו בו לבדו וכדי שלא יאמר אדם שיאמין בו בשותפות ע"כ הוצרך מיד לאסור השותפות ואמר לא יהיה לך אלהים אחרים וכדי שלא יאמר אדם כיון שאסור השותפות א"כ ישא את שמו לבטלה לכך הזהיר על כבוד שמו ואמר לא תשא ואחר שהזהיר על כבוד שמו הזהיר על כבוד השבת ואמר זכור את יום השבת כי זכרון השבת הוא כבודו ואחר שהזהיר על כבוד השבת הזהיר על כבוד המולידים ואמר כבוד את אביך ואת אמך הנה בארתי לך חמשה דברות ראשונות שהיו בלוח הראשון והודעתך באורם וקשורם זו בזו.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

(ז) כי אתה אבינו

רבי אלעזר אמר כבוד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל את אביך את דייקא לאכללא שכינתא (ד"א עלאה) רבי יהודה אמר כבוד את אביך סתם ואת אמך סתם דהא כלא הוה במניינא את לרבות כל מה דלעילא ותתא

רבי יוסי אמר האי דאמר רבי אבא מאתר דשארית לאתמשכא כלא אקרי אתה שפיר דהא אוליפנא ההוא דטמיר ולא אית ביה שירותא קרינן הוא מאתר דשירותא אשתכח קרינן אתה ואקרי אב וכלא חד בריך שמיא לעלם ולעלמי עלמיא אמן.

רבי חזקיה אמר ודאי כלא חד כבוד את אביך דא קודשא בריך הוא ואת אמך דא כנסת ישראל דהא תנן אמר רבי שמעון כתיב (דברים יד א) בנים אתם ליהוה אלהיכם ההוא אתר דאקרי בנין ובגיני כך סתימא דמלה כבוד את אביך ואת אמך לאכללא כלא דלעילא ותתא רבי יצחק אמר לאכללא ביה רביה דהוא דמיל ליה לעלמא דאתי אמר רבי יהודה בכללא דקודשא בריך הוא הוי תרגום: כבוד את אביך ואת אמך רבי חייא פתח ונהר יוצא מעדן וגו' ונהר זו נביעת המעיין שיוצא תמיד ולא פסק ומנהר המעיין הזה נשקה כל גן העדן ואותו נהר של המעיין הקדוש נקרא אב למה משום שהוא נובע לזון את הגן.

רבי אבא אמר עדן ממש נקרא אב משום שעדן זה נמצא מאותו מקום שנקרא אין ולכן נקרא אב והרי בארנו ממקום שמתחיל להמשך הכל נקרא אתה ונקרא אב כמו שנאמר כי אתה אבינו.

רבי אלעזר אמר כבוד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל את אביך את דווקא להכליל שכינה (עליונה) רבי יהודה אמר כבוד את אביך סתם ואת אמך סתם שהרי הכל היה במנין את לרבות כל מה שלמעלה ומטה.

רבי יוסי אמר זה שאמר רבי אבא ממקום שמתחיל להמשך הכל נקרא אתה יפה שהרי למדנו שאותו הנסתר ואין בו התחלה נקרא הוא ממקום שנמצאת ההתחלה נקרא אתה ונקרא אב והכל אחד ברוך שמו לעולם ולעולמי עולמים אמן.

רבי חזקיה אמר ודאי הכל אחד כבוד את אביך זה הקדוש ברוך הוא ואת אמך זו כנסת ישראל שהרי שנינו אמר רבי שמעון כתוב בנים אתם לה' אלהיכם אותו מקום שנקרא בנין ולכן הסתימות של הדבר כבוד את אביך ואת אמך להכליל את הכל שלמעלה ושלמטה רבי יצחק אמר להכליל בו את רבו שהוא מכניס אותו לעולם הבא אמר רבי יהודה הוא בכלל הקדוש ברוך הוא.
¹³¹⁶ עי' נדה (לא ע"א): שלשה שותפין יש באדם הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו.

(כ יד) לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחסמו וכל אשר לרעך:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה היו י' הדברות כנגד י' ספירות ותמצא בהם תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות הנאצלות¹³¹⁷ והנמשכות מהן זו' אותיות הנוספות בהם על תרי"ג להורות כי תרי"ג האותיות ותרי"ג המצות נתנו מתוך הו' הידועים¹³¹⁸ שהזכרתי למעלה ושבע האותיות עם תרי"ג ישלימו לכת"ר אותיות כי כן השבע הנאצלים מן הכתר¹³¹⁹.

(כ כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה לא תעשון אתי כבר פרשתיו בפסוק וידבר (לעיל פסוק א) שהוא כמו על פני¹³²⁰ ויש להוסיף בבאורו כי הוא כאלו אמר אתי בצר"י [סג"ל] תחת האל"ף כלשון (ישעיה ו) וּפָרָאָה אֶת אֲדֹנָי שְׁהָרִי כְּתִיב (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי והנה מנשה הרשע טעה בזה בשלא דקדק במלת את ועל כן תפשו לישעיה הנביא שאמר לו משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה את ה' והוא שדרשו ביבמות סוף פ' החולץ אמר לו מנשה לישעיה משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואתה אמרת ואראה אמר ידענא ביה דלא מקבל אי אמינא ליה אשויה מזיד אמר שם אבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדי פומיה נח נפשיה משום דאמר (ישעיה ו) ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב ומלת את ואות הכל אחד והוא מה שכתוב במצות התכלת (במדבר טו) וראיתם אותו¹³²¹ שהוא מלשון את ומוזה דרשו רז"ל לא תעשון אתי לא תעשון אותו¹³²² הרחיבו באור לכל משכיל כי מלת את הוא האות והבן זה.

(כ כא) מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליה את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך ככל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיד:

עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה אמר אזכיר כי הכתוב הזה יש בו פתח להבין ענין הקרבנות והכתובים האלה דבור השם המיוחד¹³²³ ועל כן יאמר מזבח אדמה תעשה לי לבדי לשם

ס מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³¹⁷ עי' זהר (ח"ג לג ע"ב): ומאן דאעבר עליהו כאלו אעבר על עשרה דברות דאינון כלל תרי"ג פקודין תרגום: ומי שעובר עליהם, כאלו עבר על עשרת הדברות, שהם כלל של תרי"ג מצוות.

¹³¹⁸ עי' לעיל פרשת וירא הערה 470.

¹³¹⁹ עי' לעיל פרשת שמות הערה 942. ועי' לקמן פרשת חקת הערה 2052.

¹³²⁰ עי' לעיל הערה 1231.

¹³²¹ עי' זהר (ח"ב קנב ע"ב): בשעתא דחמי בר נש להאי גוון אדכר בר נש למעבד פקודין דמאריה כגוונא דנחש הנחשת בשעתא דהו חמאן ליה הו דחלי מקמי דקודשא בריך הוא ומנטרן גרמייהו מכל חובין בשעתא דהו דחילו דקודשא בריך הוא סלקא עלייהו מיד אתסיין מאן גרים לון לדחלא מקמי קודשא בריך הוא ההוא נחש ההיא רצועה דמסתכלן בה אוף הכי תכלת (במדבר טו לט) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יהו"ה מההוא דחילו דיליה ועל דא תכלת במשכנא.

תרגום: בשעה שרואה אדם את הגון הזה נזכר האדם לעשות מצוות רבונו כמו שנחש הנחשת בשעה שהיו רואים אותו היו פוחדים מלפני הקדוש ברוך הוא ושומרים את עצמם מכל החטאים ובשעה שאותו הפחד של הקדוש ברוך הוא עולה עליהם מיד נרפאים מי גרם להם לפחד מלפני הקדוש ברוך הוא אותו נחש אותה רצועה שמסתכלים בה אף כך התכלת (במדבר טו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' מאותו הפחד שלו ועל זה תכלת במשכן.

¹³²² עי' זהר (ח"ב צ ע"ב): לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אמר רבי יוסי מאי טעמא משום דכתיב (חגי ב ח) לי הכסף ולי הזהב אף על גב דלי הכסף ולי הזהב לא תעשון אתי אתי כלומר אותי. תרגום: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב אמר רבי יוסי למה משום שכתוב לי הכסף ולי הזהב אף על גב שלי הכסף ולי הזהב לא תעשון אתי אתי כלומר אותי.

¹³²³ עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

המיוחד ותעלה עליו הקרבנות וכל מקום אשר אמשך הרצון¹³²⁴ לשמי¹³²⁵ ע"י הקרבנות אבא אליך וברכתך הרי הברכות נמשכות לך מעתה כי כשהברכה נאצלת לשמו ממקור הברכה¹³²⁶ אז העולם מתברך ומלת אזכיר מלשון אזכרתה שהוא המשכת ריח וכן (ישעיה סו ג) מזכיר לבונה, (ירמיה יז ב) כזכור בניהם מזבחותרם, (שיר א ד) נזכרה דודך מיין ויהיה אזכיר את שמי כאלו אמר אריח את שמי ובאורו אמשך את הרצון לשמי ומה שהזכיר בכל המקום¹³²⁷, בה"א הידיעה¹³²⁸ לרמוז על בית הקרבנות שנקרא מקום שבנאו שלמה לשמו של הקב"ה כענין שכתוב (מלכים א' ח) והבית¹³²⁹ אשר בניתי לשמך ומזה לא אמר בכל מקום כי א"א להקריב הקרבנות בכל מקום והוא שכתוב (דברים יב יג-יד) השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר וגו'.

(כ כב - כג) ואם מזבחה אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית פי תרבה הנפת עליה ותחללה: ולא תעלה במעלה על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עלי: ע"י רמב"ן: ועל דרך האמת הכתובים כסדרן אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים בכל המקום אשר אזכיר את שמי כי אבא אליך וברכתך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ו"אזכיר" מן זכרנו יברך (תהלים קטו יב).

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

¹³²⁴ ע"י לעיל פרשת נח הערה 377.
¹³²⁵ ע"י תיקו"ז (לג ע"ב): והכי כד קראן ישראל כל חד וחד לקודשא בריך הוא בקריאת שמע או בצלותא או בכל פקודא אם שכינתא לאו איהי תמן לא נחית תמן הה"ד (שמות כ כא) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך ותרגם אנקלוס בכל אתר דאשרי שכינתי תמן וגו' דכד בר נש סליק שכינתא בפקודין דיליה לגבי קודשא בריך הוא קודשא בריך הוא נחית עליה בגינה תרגום: וכך כשקוראים ישראל כל אחד ואחד לקדוש ברוך הוא בקריאת שמע או בתפלה או בכל מצוה, אם השכינה אינה שם, לא יורד לשם, זהו שכתוב "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך", ותרגם אונקלוס בכל מקום שאשרה את שכינתי שם וגו', שכשאדם מעלה את השכינה במצוות שלו לקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא יורד עליו בשבילה.
¹³²⁶ ע"י לעיל פרשת בשלח הערות 1157 ו1075.
¹³²⁷ ע"י ספר יצירה - נוסח דפוס מנטובא (פ"ד מ"ב): שבע כפולות בג"ד כפר"ת שבעה ולא ששה שבעה ולא שמנה מכוון שש צלעות וששה סדרים והיכל הקדש מכוון באמצע ברוך כבוד ה' ממקומו הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, והוא נושא את כולן.
¹³²⁸ ע"י ספר הפליאה (עמוד תקפ): האדם הזה הוא תפארת ישראל והוא קו העומד באמצע והכתר עליו מבלי שום הטייה, וה' של האדם להרמיז באדם העליון הוא התפארת של עולם, והה' הוא ה' הידיעה, ועל שהעטרה הוא בכחו ובכלל הציווי נכלל הה' באדם, ואמר האדם ושב ואמר לאמר והוא רומז בכל מקום לעטרה בפועל.
¹³²⁹ ע"י זהר חלק א דף נ ע"ב): וכל נוקבא ב"ת אקרי.